

Císařská diplomatika ve středověku III

Vývoj a typologie písemností v pozdním středověku (1276–1493).

EXPEDOVANÉ PÍSEMNOSTI OD RUDOLFA I. PO LUDVÍKA IV.

Pokračuje základní dělení císařských listin na diplomy (slavnostní a prosté), mandáty či otevřené listy a uzavřené listy.

SLAVNOSTNÍ DIPLOMY mají stále bohatší úpravu než prosté diplomy, i když už nejsou tak zdobné, jak bývaly v éře Štaufů. Psací látkou zůstává pergamen. Pokud jde o formát, po interregnu jsou diplomy expedovány výlučně jako **charta recta**. Za Ludvíka Bavora se začíná ve výjimečných případech uplatňovat též **formát knihy (libellus)**, kdy je určitý počet pergamenových listů ve formátu *charta recta* přeložen a uprostřed svázan do sešitu – tím pádem mají jednotlivé strany, zabírající polovinu pergamenového listu, vlastně formát *charta transversa*.

Slavnostní diplomy jsou obvykle pečetěny velkou voskovou pečetí anebo zlatou bulou panovníka; pečeť je obvykle přivěšena na hedvábných nitích.

První řádek slavnostních diplomů začíná slovní invokací a intitulací, ale není již vždy celý psán **vyznačovacím písmem**. Často se vyznačovací písmo omezuje jen na iniciálu *I* v invokaci a na první písmeno panovníkova jména v intitulaci, případně ještě na první písmeno v dalších slovech v intitulaci. Nějakou formou vyznačovacího písma (např. gotickou majuskulou, anebo jen mírně zvětšenou minuskulou) je oproti tomu psána **podpisová řádka**, která také stále obsahuje **monogram**. Ten se však posouvá na konec řádky, resp. je přesunut do textového zrcadla – pak společně s podpisovou řádkou.

Kontextové písmo slavnostních i prostých diplomů se postupně stále více vzdaluje od diplomatické minuskuly štaufského období. Nyní zde nacházíme gotickou minuskulu s kurzivními prvky, v níž chybí výrazně prodloužené dlouhé dřívky, o to více se však uplatňují různé smyčky a „sloní choboty“, jejichž výskyt předznamenává nástup bastardy ve druhé polovině 14. století.

Pokud jde o skladbu slavnostních diplomů, tak obvykle obsahují slovní invokaci, někdy však začínají přímo intitulací. Mívají arengu, naraci, dispozici, sankci, koroboraci, svědečnou řadu, podpisovou řádku a někdy i rekogniční formuli, která však po interregnu i ze slavnostních diplomů postupně mizí, a konečně jednoduchou dataci, obvykle v podobě: *Datum* + místo + den a měsíc + indikce + inkarnační rok + rok vlády.

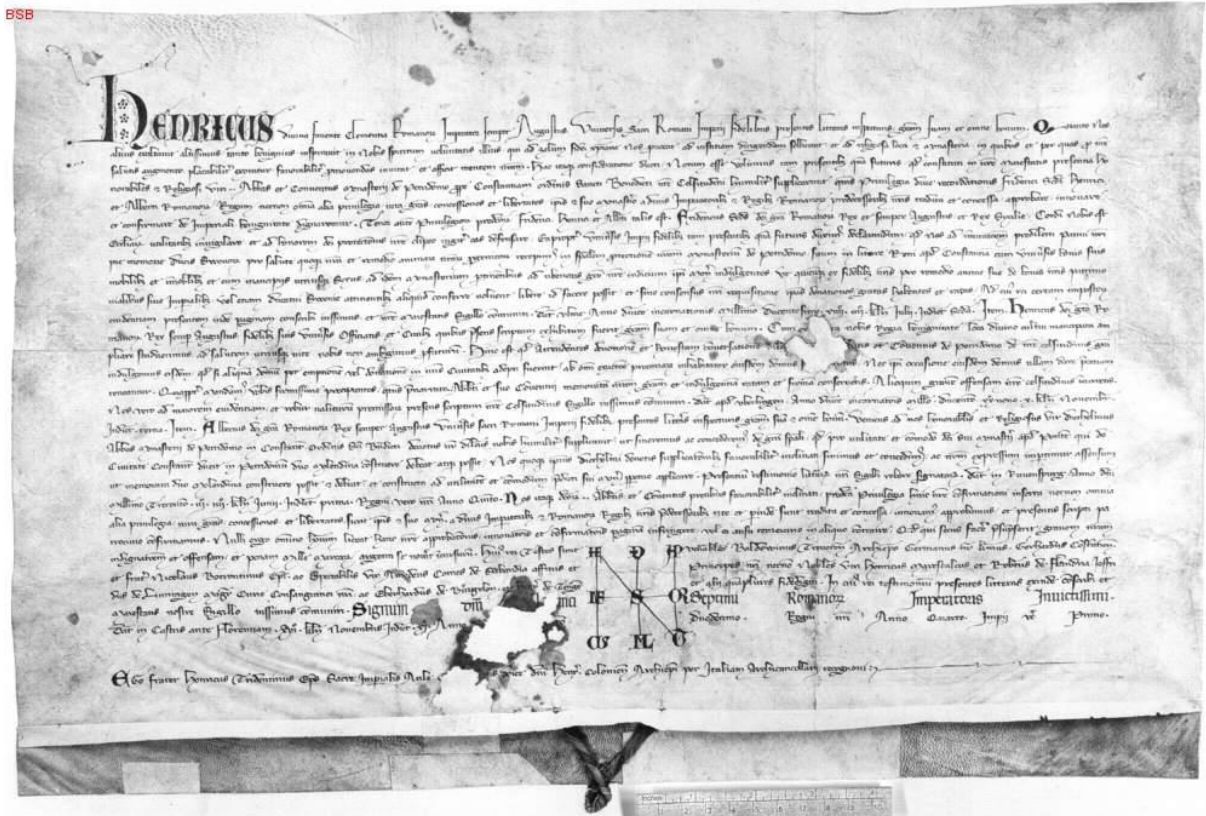
Ukázka dvou slavnostních diplomů Rudolfa I. Habsburského (1273–1291) z let 1275 a 1283. Na prvním z nich (A) je vyznačovacím písmem (majuskulou) psáno jméno panovníka v intitulaci (invokace chybí) a dále celá podpisová řádka, která je ovšem psána s 1–3centimetrovými mezerami mezi písmeny, takže zabírá čtyři řádky. Nachází se tradičně pod textovým zrcadlem, od něž je mírně odsazena. Monogram je umístěn vpravo od podpisové řádky. Rekogniční formule zde vůbec není zastoupena. Datace se již nenachází zcela dole, pod podpisovou řádkou, ale uzavírá textové zrcadlo. Druhá listina (B) je podstatně skromněji vybavená, vyznačovací písmo se v intitulaci používá jen na iniciálu *R* a písařskou iniciálku *I*. Celý eschatokol je již vtělen do textového zrcadla, do něž je také zakomponován monogram. Podpisová řádka se nachází mezi svědečnou řadou a koroborací a je psána jen mírně větší gotickou minuskulou (*Signum domini Rudolphi Romanorum regis invictissimi*). Po koroboraci a dataci pak následuje rekogniční formule, která v listině A pro změnu chyběla (*Ego Heinricus prothonotarius predictus vice domini Rudolphi imperialis aule cancellarii recognovi et propria manu subscripsi*).

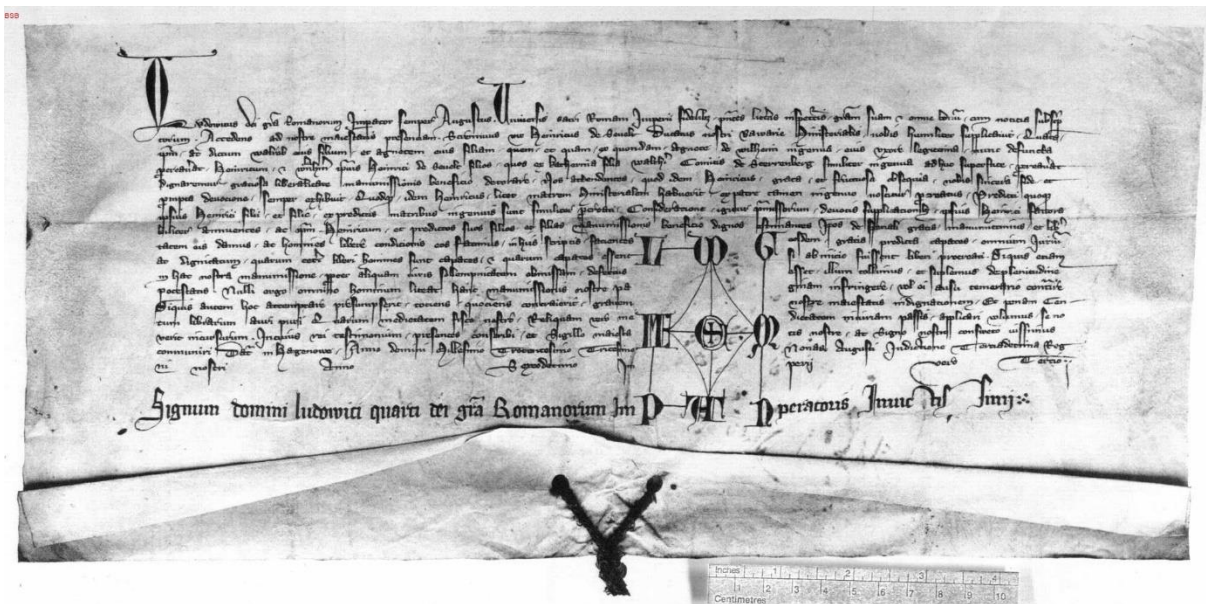
Ukázka slavnostního diplomu Albrechta I. Habsburského (1298–1308) z roku 1298, jímž své syny oblenil rakouskými zeměmi. Všimněte si, že v intitulaci je pouze první písmeno panovníkova jména psáno výraznou iniciálou; drobnější písarskou iniciálku pak nalezneme ještě u prvního písmena arengy zcela na konci prvního řádku. Pokud jde o eschatokol, tak podpisová řádka sice je psána vyznačovacím písmem (v tomto případě texturou) a obsahuje dvě zdobné iniciály, ale nachází se v textovém zrcadle, konkrétně mezi svědečnou formulí a datací. Součástí textového zrcadla je i monogram, který je již ze čtyř stran obklopen textem.

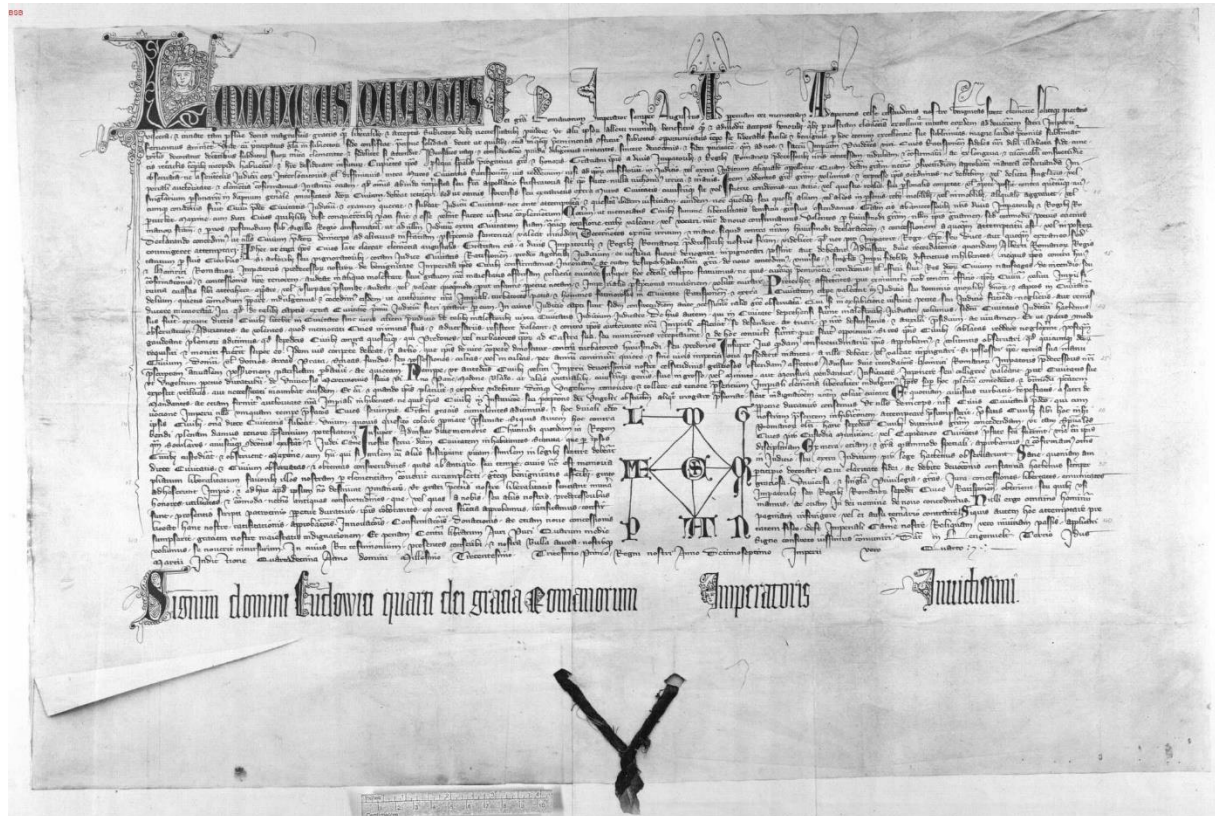
Ukázka slavnostního diplomu Jindřicha VII. Lucemburského (1308–1313) z roku 1312, který se v mnohém podobá praxi za Albrechta I. Určitým rozdílem je užití vyznačovacího písma pro celé jméno panovníka. Podpisový řádek vypadá velmi podobně jako u listiny Albrechta I., ale nachází se spolu s monogramem v textovém zrcadle – mezi svědečnou řadou a datací. Na rozdíl od Albrechtova privilegia je zde však opět obsažena rekogniční formule, která je výrazně odsazena.

Ukázka slavnostního diplomu Ludvíka IV. Bavora (1313–1347), v němž je podpisový řádek opět odsazen; monogram je však již pevnou součástí textového zrcadla.

Ukázka slavnostního diplomu Ludvíka IV. Bavora z roku 1331 pro řezenské měšťany. Diplom patří do skupiny Ludvíkových iluminovaných listin s pozoruhodnou iluminovanou iniciálou L.

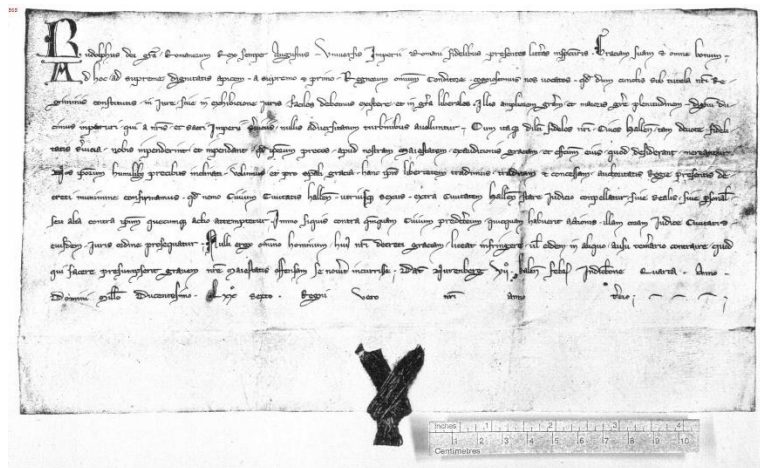

PROSTÉ DIPLOMY mají celkově jednodušší úpravu. Vyznačovací písmo obvykle neužívají ani v prvním řádku, někdy však pro jméno panovníka v intitulaci. Ta však obvykle začíná osobním zájmenem *nos / wir*.

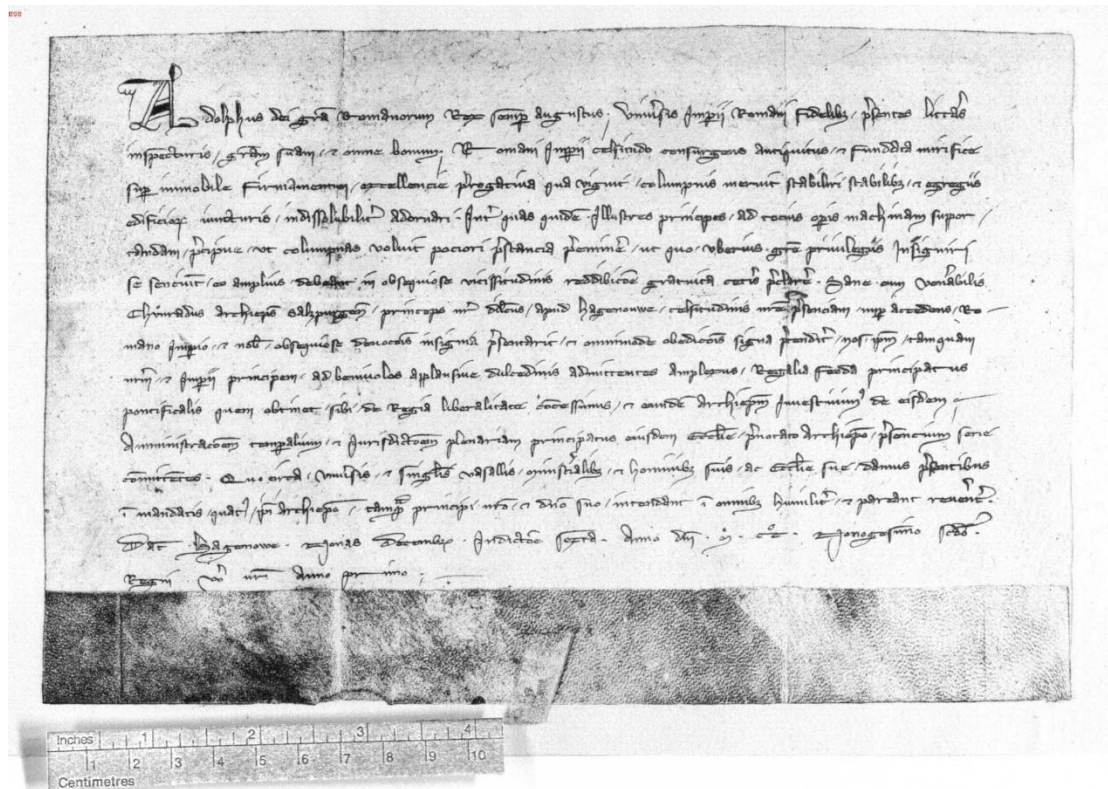
Prosté diplomy zásadně nemívají podpisovou řádku, monogram ani rekogniční formuli. Mají také jednodušší datování.

Bývají zpečetěny voskovou pečetí na hedvábných nitích nebo na proužku pergamenu.

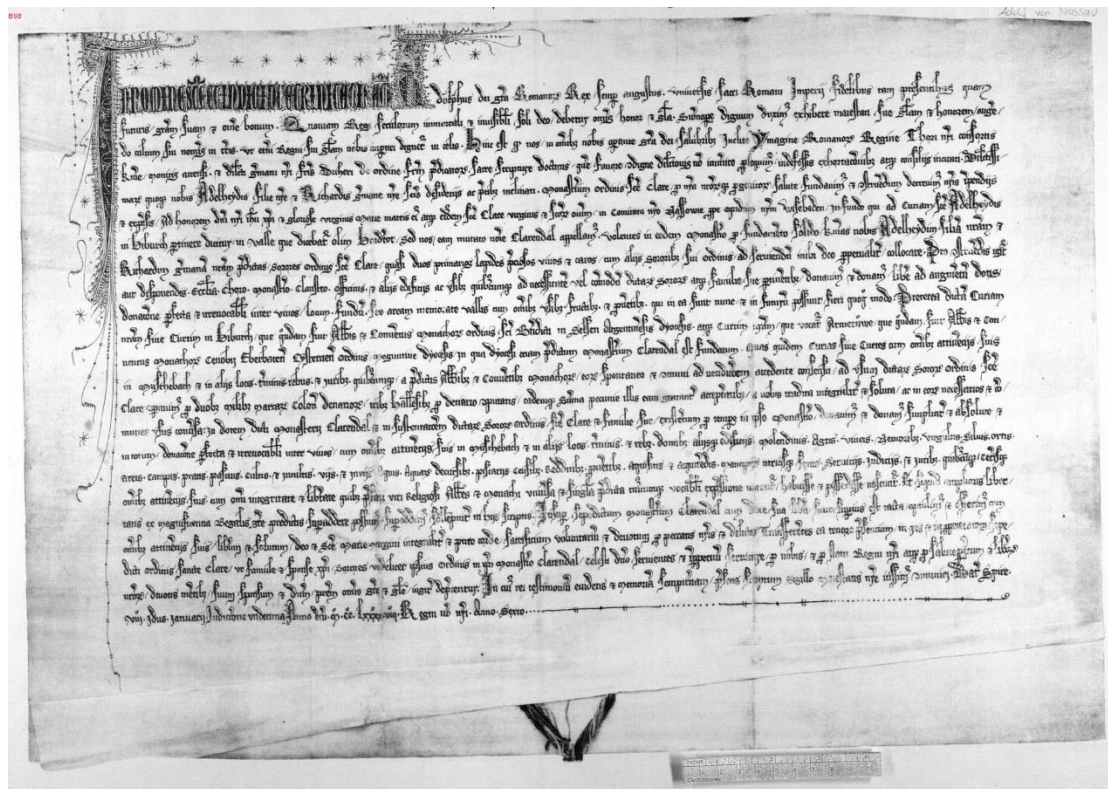
Ukázka prostého diplomu Rudolfa I. Habsburského z roku 1276:

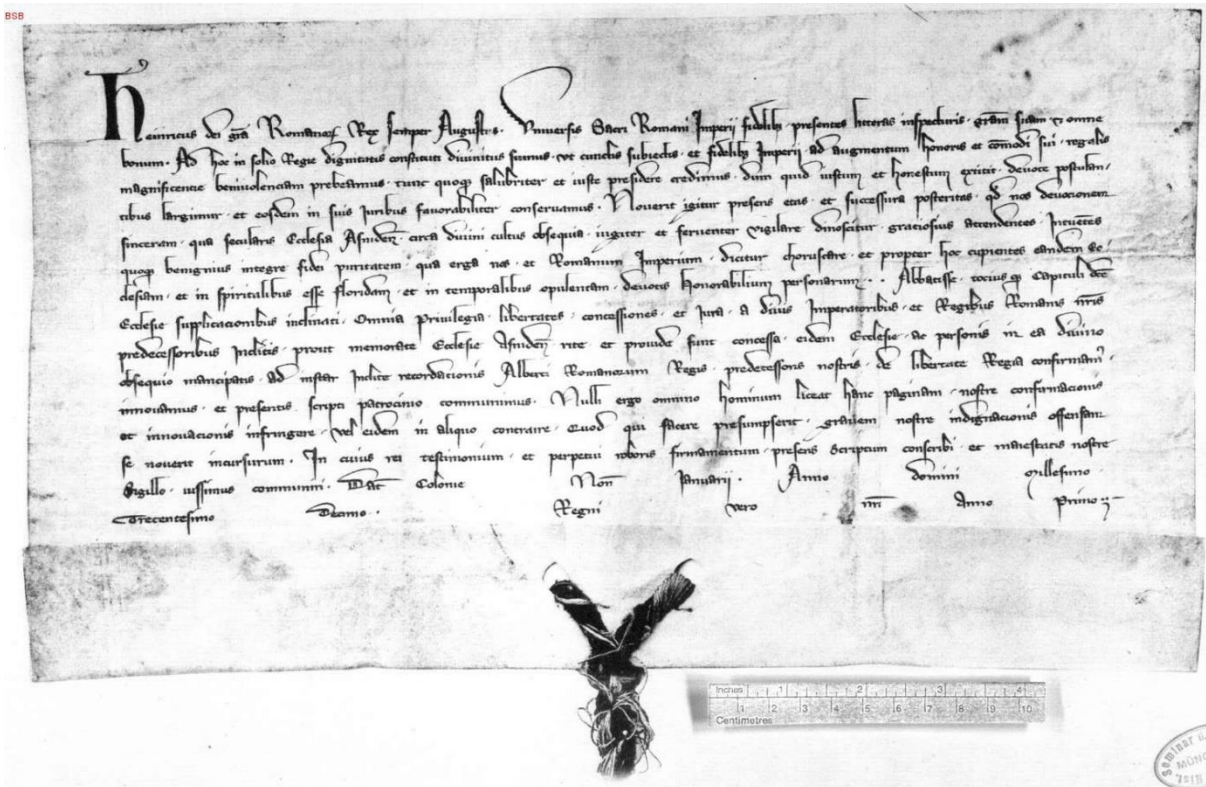
Ukázka prostého diplomu Adolfa Nasavského (1292–1298) z roku 1293:

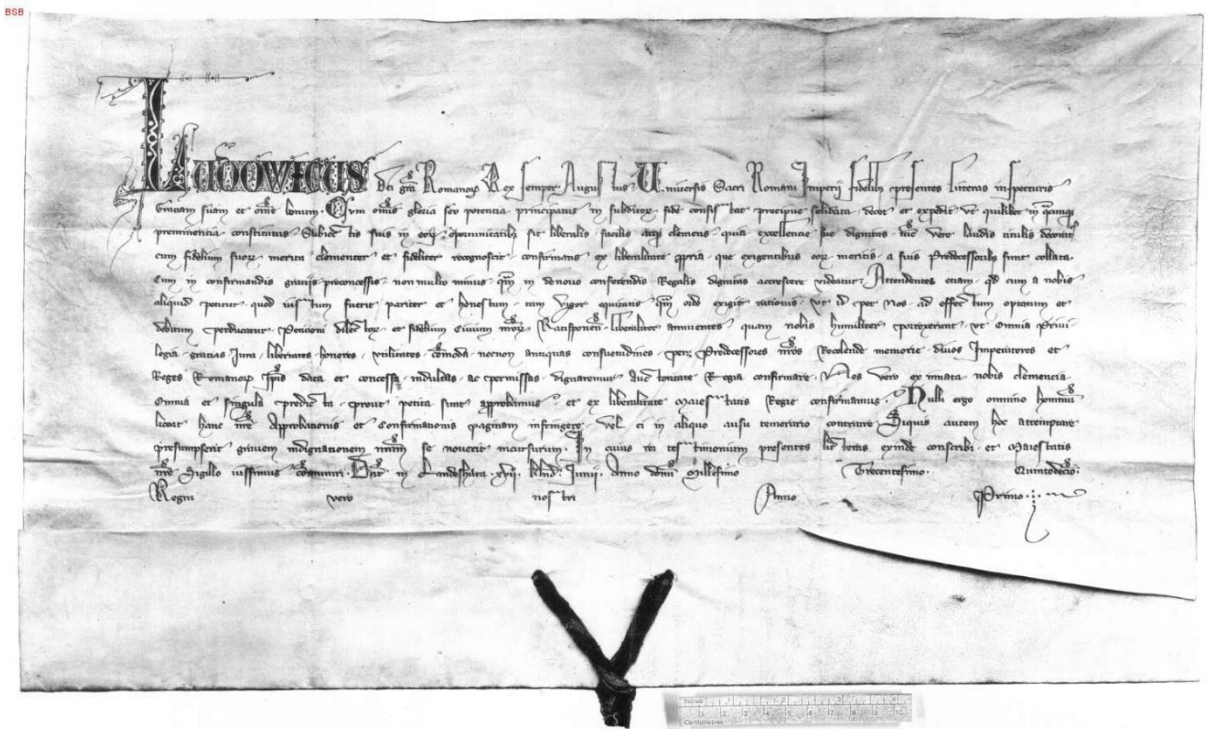
Ukázka prostého diplomu Albrechta I. z roku 1298. Navzdory velmi kaligrafickému kontextovému písmu a zdobnému vyznačovacímu písmu s iniciálami v prvním řádku jde o prostý diplom, protože chybí podpisová řádka a monogram.

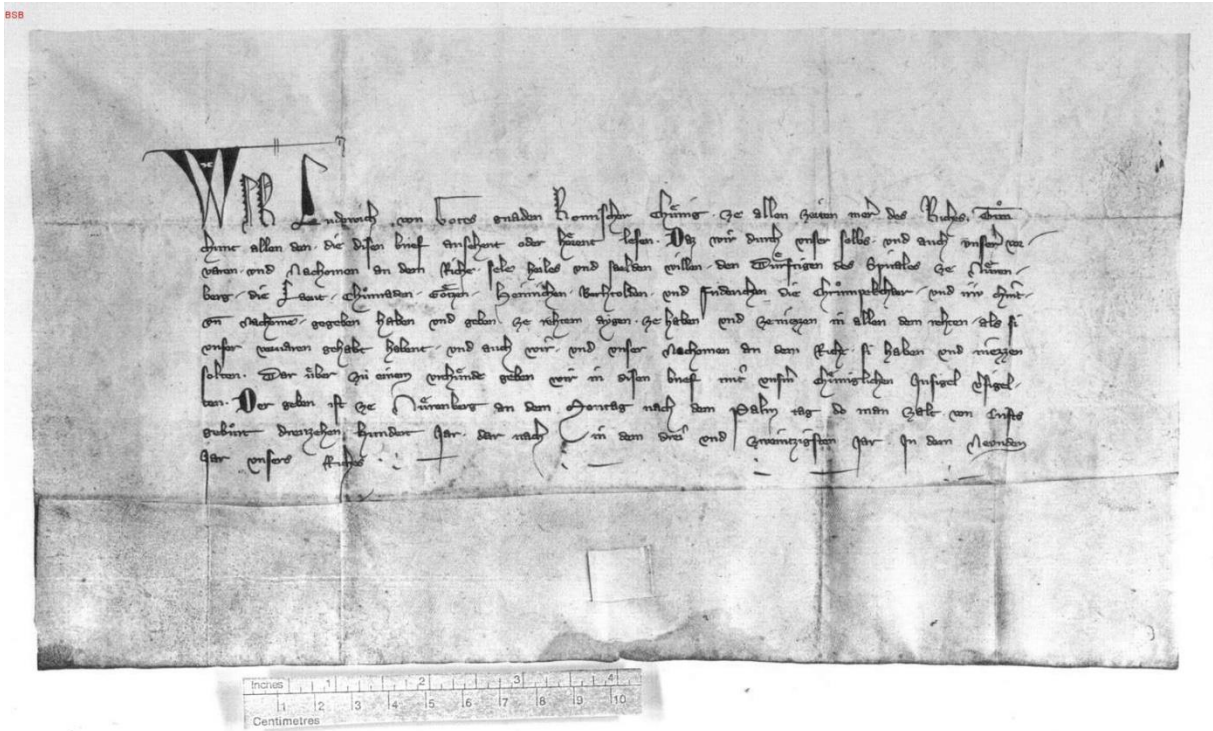
Ukázka prostého diplomu Jindřicha VII. Lucemburského z roku 1310 pro kolegiální kapitolu v Essen:

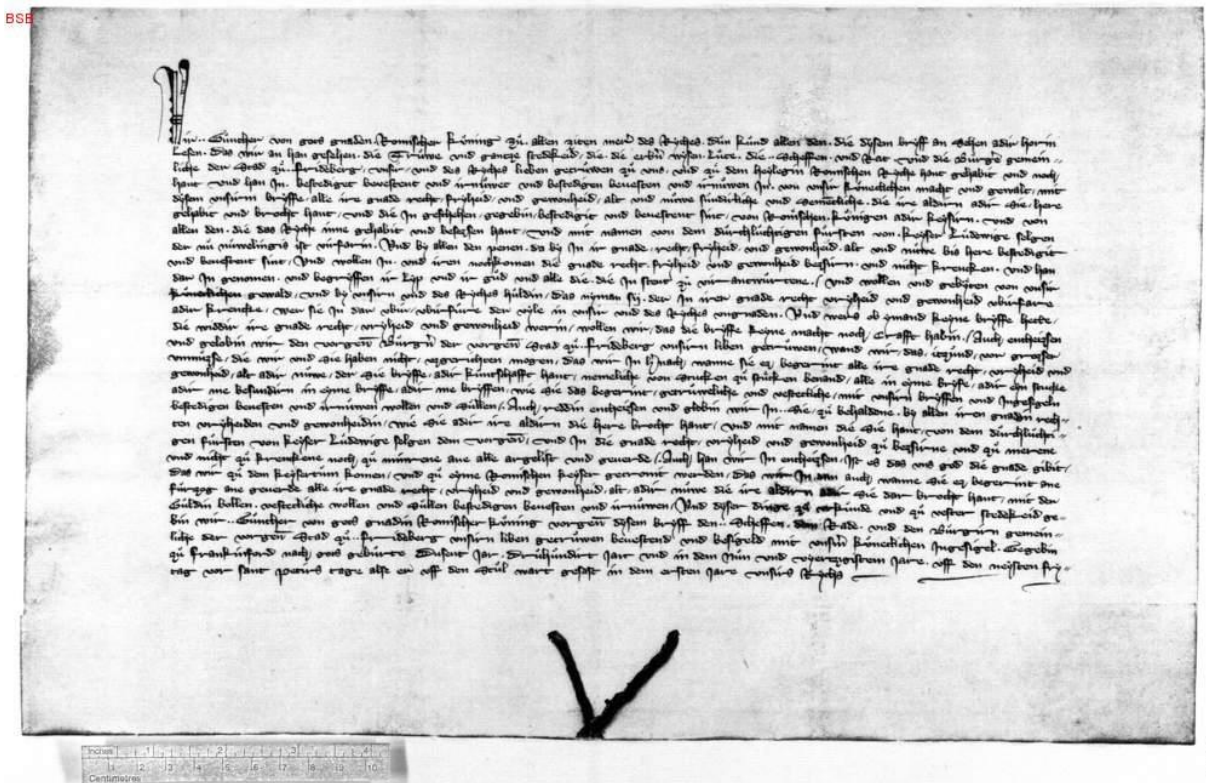
Prostý diplom Ludvíka IV. Bavora z roku 1315 pro řezenské měšťany má opět velmi zdobně provedené jméno panovníka v intitulaci – přesto i zde chybí podstatné znaky slavnostního diplomu (především podpisový řádek a monogram):

Diplom Ludvíka IV. Bavora z roku 1323 je typičtějším příkladem prostých diplomů, než jaký jsme viděli v předchozí ukázce. Blíží se navíc prostým diplomům lucemburské doby, protože jeho intitulace začíná osobním zájmenem *Wir*, které je psáno vyznačovacím písmem.

Ukázka prostého diplomu Günthera ze Schwarzburgu, vzdorokrále Karla IV., z roku 1349.

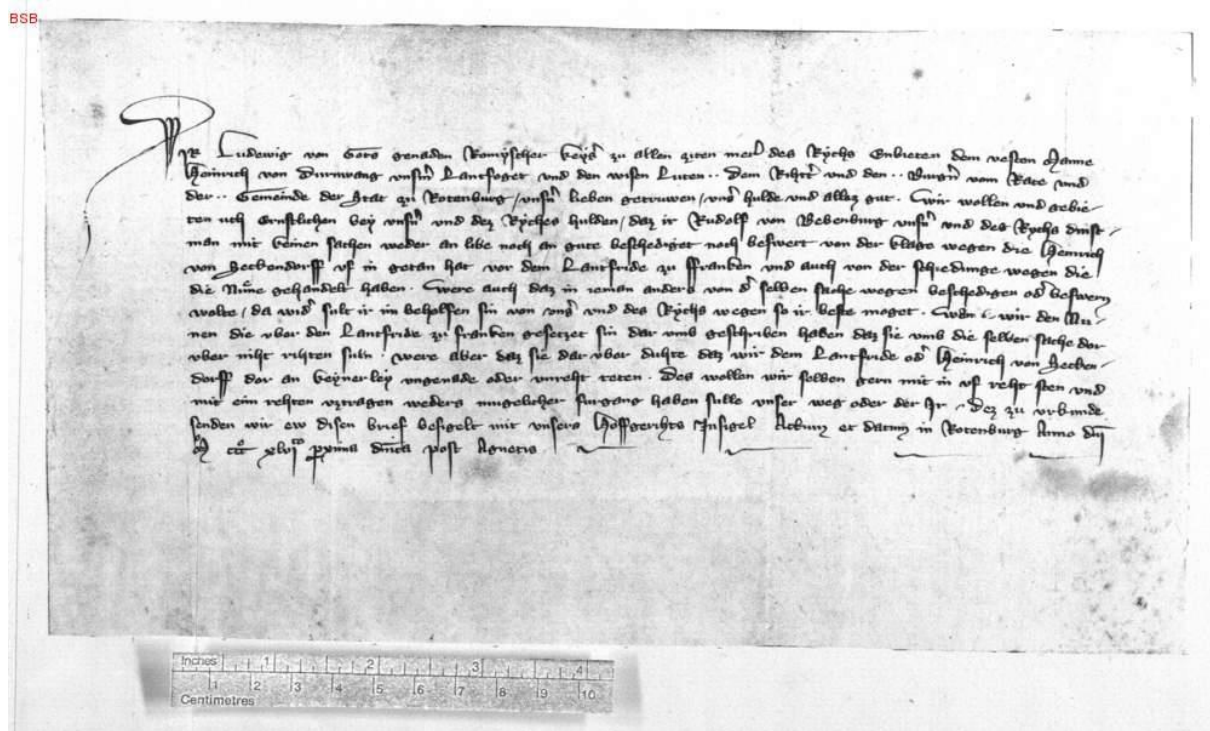

MANDÁTY označujeme v této době již také jako **otevřené listy/litterae patentes**, ovšem jde v obou případech o nepřesný výraz. Mandát, tedy písemnost krátkodobého významu, obsahující nějaký příkaz nebo zákaz, sice byla zpravidla expedována ve formě otevřeného listu/*litterae patentes*, mohla být však komunikována i ve formě uzavřeného listu/*litterae clausae*.

Pokud je mandát expedován ve formě otevřeného listu, má zpravidla intitulaci, inskripci (vnitřní adresu – označení adresáta/ů mandátu) a salutaci. Kontext tvoří narace a dispozice se stručnou stylizací. Datum přichází obvykle bez inkarnačního roku a přináší pouze den, měsíc a léta vlády.

Otevřené listy byly v období od interregna do vlády Ludvíka Bavora často pečetěny přivěšenou pečetí (pak se navenek velmi podobají prostým diplomům). Za Ludvíka Bavora se však prosazuje opět přitištěná pečeť, což se stalo pravidlem za Lucemburků; zpravidla se jednalo o pečeť sekretní, někdy však i velkou.

Ukázka mandátu (otevřeného listu) Ludvíka IV. Bavora z roku 1346. Na dorsu se nachází stopy přitištěné pečeti dvorského soudu.

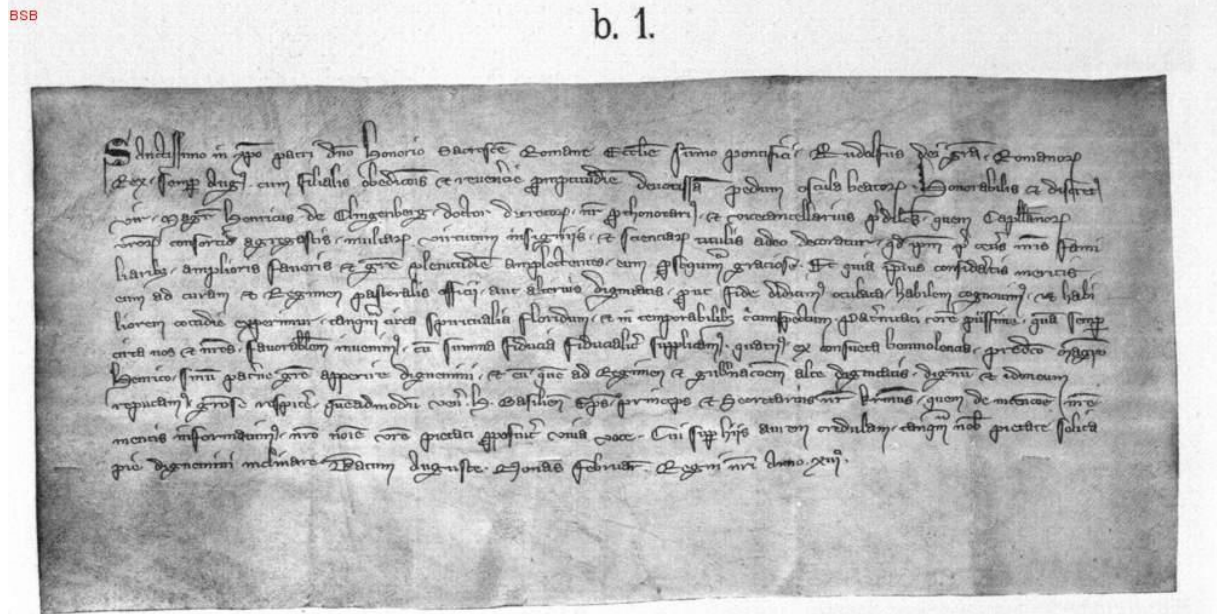

LISTY byly nadále expedovány uzavřené, proto jsou označovány jako **uzavřené listy/litterae clausae**.

Mají podobnou úpravu jako otevřené listy, ale oproti nim mají navíc vnější adresu, v důsledku čehož v nich pro změnu obvykle chybí inskripce (vnitřní adresa). Úvodní protokol je pak tvořen **intitulací**, která se již za Ludvíka Bavora objevuje nad textovým zrcadlem ve formě jednořádkového či dvouřádkového **nadpisu** (případně je naopak psána až pod textovým zrcadlem, pokud jde o list papeži nebo kardinálům), a stavovským oslovením adresáta, na které již přímo navazuje kontext. Eschatokol tvoří jen velmi stručná datace, přičemž část listů nebyla datována vůbec.

Uzavřené listy byly i po interregnu ještě psány na pergamenu, krátkodobé zavedení papíru za vlády císaře Friedricha II. bylo pozapomenuto. Teprve za Karla IV. se u listů opět uplatňuje papír – viz níže.

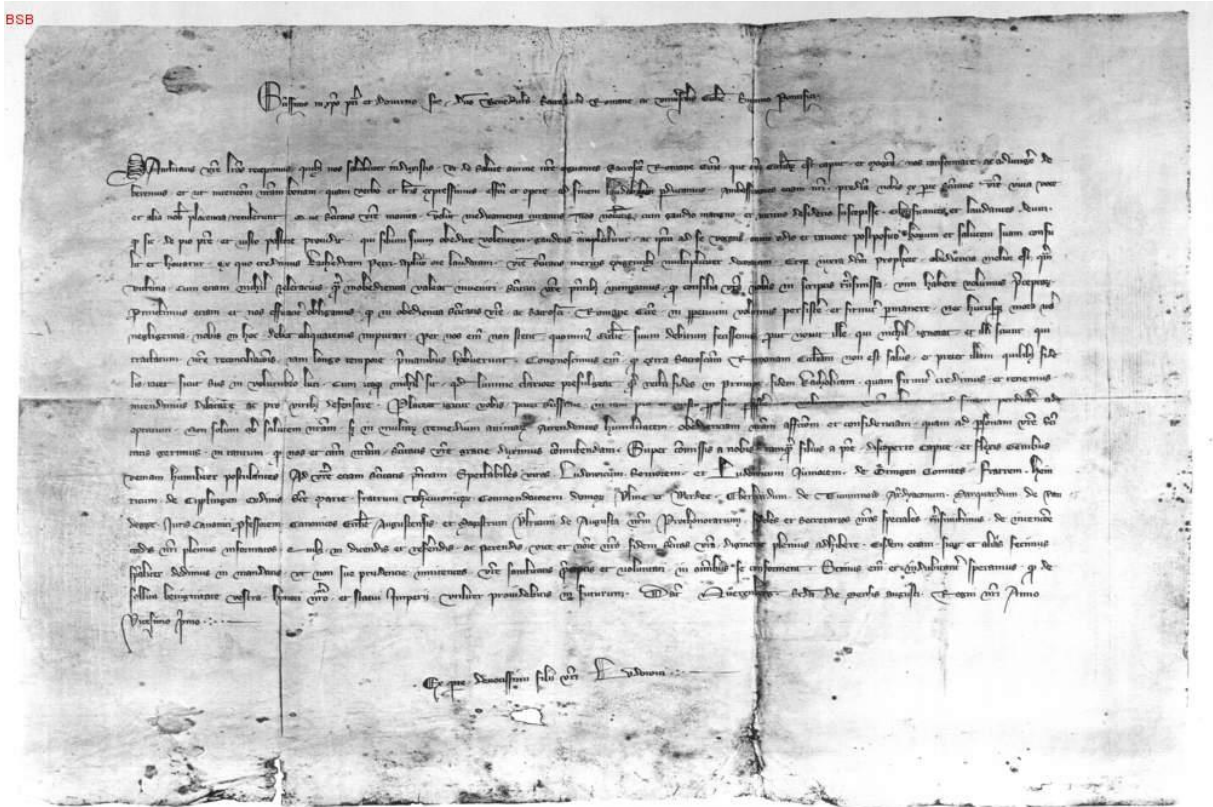
Ukázka uzavřeného listu Rudolfa I. Habsburského papeži Honoriovi IV. z roku 1286. Všimněte si, že tento list má nejen vnější, ale i vnitřní adresu, po níž teprve následuje intitulace vydavatele, který tímto respektuje nadřazenost papežství nad císařstvím. List byl uzavřen přitištěnou velkou pečetí.

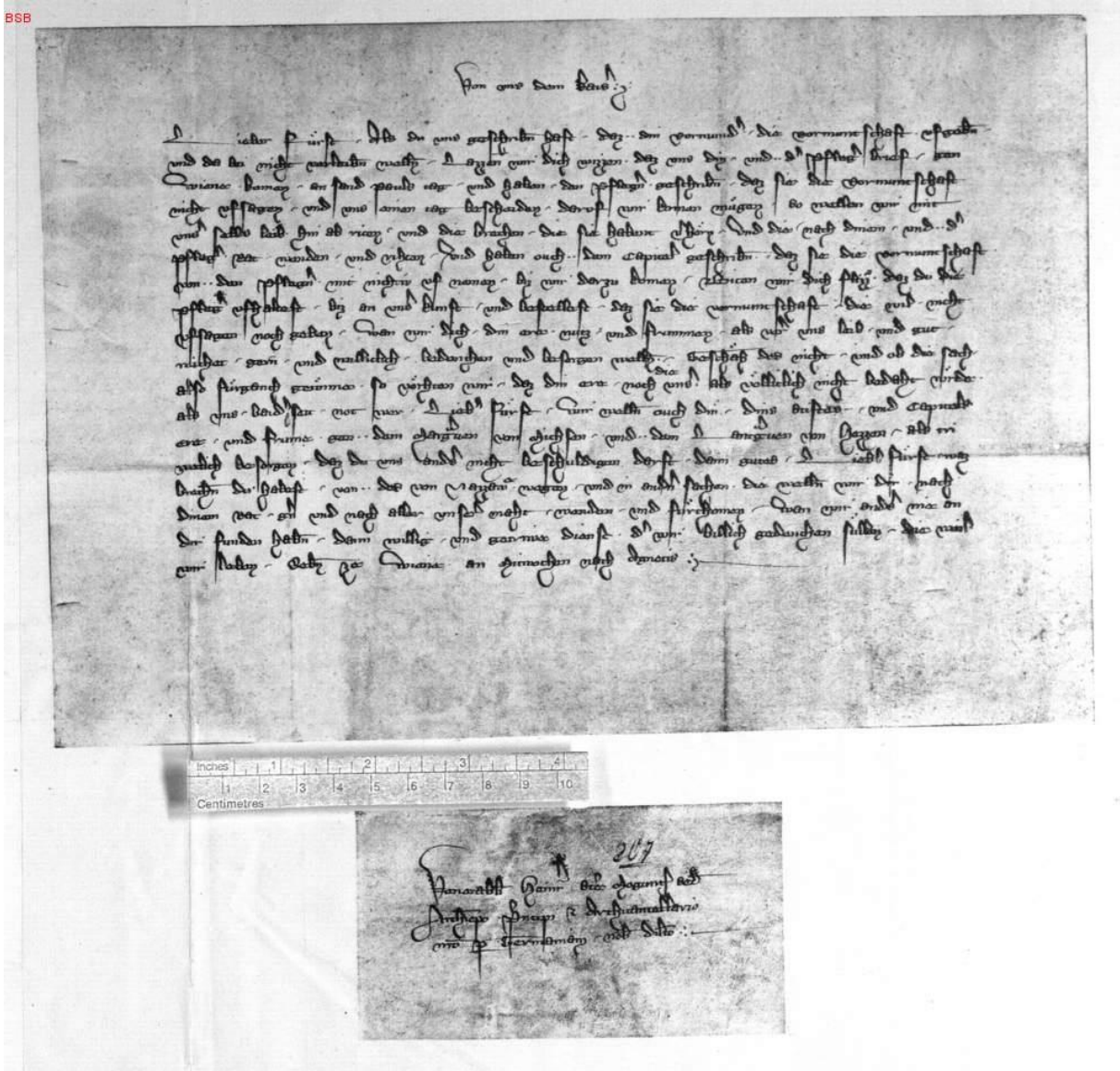
b. 2.

Ukázka uzavřeného listu Ludvíka IV. Bavora papeži Benediktovi XII. z roku 1335. Všimněte si, že nadpis listu netvoří Ludvíkova intitulace (kterou nacházíme u listů papeži a kardinálům naopak pod textovým zrcadlem, takže zdánlivě vypadá jako podpis!), nýbrž inskripce, přinášející jméno a titul adresáta v dativu.

Ukázka uzavřeného listu Ludvíka IV. Bavora mohučskému arcibiskupovi z roku 1336. Zde již máme intitulaci panovníka ve formě nadpisu, byť se jedná o intitulaci velmi zjednodušenou: *Von uns dem Kaiser.*

EXPEDOVANÉ PÍSEMNOSTI OD KARLA IV. PO FRIEDRICH A III.

Již v prvních letech vlády Karla IV. (1346–1378), který vládl 1346–1347 jako vzdorokrál proti Ludvíku IV. Bavorovi (†1347), proběhly důležité reformy císařské kanceláře a diplomatiky. Mimo jiné došlo k definitivnímu rozlišení tří typů písemností, které se rýsovalo již v závěru 13. a první polovině 14. století. Expedované písemnosti za Karla a jeho lucemburských i prvních habsburských nástupců na římském trůnu tedy dělíme do následujících tří skupin:

- A) **diplomy** s pečetí přivěšenou (dělí se na slavnostní a prosté)
- B) **patenty** (*litterae patentes*) s pečetí přitištěnou, ale neuzavírající
- C) **(uzavřené) listy** (*litterae clausae*) s pečetí přitištěnou uzavírající

Toto členění odpovídá vnějším znakům listin, nikoliv jejich obsahu. Všimněte si, že již **neužíváme termín mandát**. Pokud v předešlém období ještě více méně platila rovnice mandát = list otevřený, tak počínaje dobou Karla IV. již tato rovnice neplatí. Mandát jako královský příkaz či ustanovení krátkodobého charakteru mívá nyní formu patentu, ale stejně často ne-li častěji též uzavřeného listu; výjimečně však může mít i podobu prostého diplomu.

Jako písmo císařských písemností se v tomto období postupně prosadila **bastarda**, u patentů a listů často s prvky kurzivy (kurziva se jinak uplatňovala v konceptech a v některých typech vnitřních písemností, např. v registrech tax kanceláře Friedricha III.). Počínaje vládou Friedricha III. se pak především ve styku s kurií a Itálií začalo užívat též **humanistické písmo**.

Novinkou lucemburského období, která byla dočasně zavedena Karlem IV., a pak se znovu a v plné síle vrátila až za Habsburků (za Friedricha III.), je **vlastnoruční podpis panovníka**. Za Karla IV. se vlastnoruční podpis objevil na ca. 30 diplomech z období jeho královské vlády (z let 1349 a 1354; jedna listina pochází z roku 1355). Celkově jde o zanedbatelný zlomek Karlových diplomů. Vlastnoruční podpis zde má většinou formu *aprobamus* (tako na 8 listinách z roku 1349 a na 23 listinách z ledna 1354; příjemcem je vždy Karlův strýc, trevírský arcibiskup Balduin), ojediněle se vyskytuje i delší podpisová formule (na dvou listinách týkajících se předání ostatků katedrále sv. Víta z roku 1355, nacházíme následující vlastnoruční podpis: *† et ad magis testimoni ego Karolus quartus Romanorum augustus et Bohemorum rex manu mea subscripsi ad perpetuam memoriam*).

Po Karlově císařské korunovaci vlastnoruční podpis opět mizí. Známe jen jednu listinu s podpisem Zikmunda Lucemburského (v Anglii) a jednu vlastnoručně psanou listinu Albrechta II. (která sice nemá podpis, ovšem je celá psaná vlastnoručně; navíc spadá ještě do Albrechtovy vévodské vlády, takže nespadá do císařské diplomatiky). Ve větší míře pak podpisy nastupují až za Friedricha III., kdy rozlišujeme jejich tři typy:

- velký (slavnostní) podpis: *Nos Fridericus prelibatus prescripta recognoscimus, profite mur et aprobamus* (s variantami)
- střední podpis: *Prescripta recognoscimus*
- malý podpis: *P.M.P.* (= patrně *per manum propriam*)

I Friedrich III. však podepisoval jen menší část svých listin, pravidlem se vlastnoruční podpis panovníka stal až za Maxmiliána I. (velký podpis *Maxi* s výraznými ozdobami, malý podpis *per regem per se*)

Další novinkou lucemburského období je rozvinutý systém **kancelářských poznámek**, které se objevují na všech typech expedovaných písemností. Jejich počátky pozorujeme již za Ludvíka Bavora, kdy existovaly **korektorské** a **registraturní poznámky**. Za Lucemburků se však postupně vyvinul celý systém kancelářských poznámek, které u diplomů postupně nahradily rekogniční formuli, vyskytují se však ve stejné funkci i u patentů a listů.

Po poměrně dynamickém vývoji za vlády Karla IV. se ustálil následující systém kancelářských poznámek, s nimiž se setkáváme na listinách Václava IV., Ruprechta Falckého a Zikmunda:

- **poznámky mandační** (*Ad mandatum domini regis/imperatoris; De mandato domini regis*) nás informují o tom, že kancelář vystavila danou listinu na přímý příkaz panovníka, osobně sdělený personálu kanceláře (např. když se kancléř nebo některý protonotář zúčastnil zasedání královské rady a zde dostal od krále příkaz vyhotovit určitou listinu)

- **poznámky mandačně-konceptní** (*Ad mandatum domini regis NN*) uvádějí kromě panovníkova příkazu (viz předchozí bod) ještě jméno kancelářského úředníka, který byl zodpovědný za zhotovení nebo alespoň kontrolu konceptu (proto se označuje jako tzv. konceptní úředník)

- **poznámky relační** (*Ad relationem domini XY; Per dominum XY*) uvádějí jméno osoby, zpravidla některého člena královské rady nebo jiného dvořana, který kanceláři vydal příkaz k vystavení listiny. Zpravidla se asi jednalo o některého dvořana, který byl panovníkem jednorázově či dlouhodobě pověřen vyřízením či vyřizováním určité agendy a v jejím rámci pak vydal kanceláři na místě panovníka příkaz k vyhotovení příslušné listiny. Tuto osobu nazýváme relátorem. Ze seznamu relátorů panovnických listin lze získat představu o personálním složení královské rady a dalších osob z blízkého okolí panovníka.

- **poznámky relačně-konceptní** (*Ad relationem domini XY NN; Per dominum XY NN*) uvádějí kromě osoby relátora také jméno příslušného konceptního úředníka

- **poznámky mandačně-relačně-konceptní** (*Ad mandatum domini regis domino XY referente NN*) nás informují, že v dané záležitosti sice vynesl rozhodnutí sám panovník, ale jeho vyřízením kanceláři pověřil příslušného relátora. Ten pak tlumočil panovníkům příkaz kanceláři, kde se vyhotovení listiny ujal příslušný konceptní úředník.

Kancelářské poznámky se objevují od Karla IV. na plíci vpravo; u patentů a listů, které nemají plíci, se vyskytují pod textem vpravo. Naproti tomu **registraturní poznámky** (za Lucemburků ve formě *R^a*, *R^{ta}* či *Registrata NN*) se objevují pouze na diplomech, a to na dorsu uprostřed, resp. v horní polovině.

„Lucemburské“ kancelářské poznámky užívala i kancelář wittelsbašského vzdorokrále Ruprechta Falckého, nicméně za posledního Lucemburka Zikmunda došlo k paralelní koexistenci říšské kanceláře a uherských kancelářů, což mělo za následek postupné pronikání uherských kancelářských poznámek do praxe říšské kanceláře.

Dva základní typy uherských kancelářských poznámek se zřejmě vztahují – stejně jako „lucemburské“ poznámky – k udělení příkazu ke zlistinění:

Commissio propria domini regis – uherská kancelářská poznámka, odpovídající zhruba mandační poznámce

Relacio (domini) XY – uherská obdoba relační poznámky

Prolínání říšských a uherských kancelářských poznámek pokračovalo i za krátké vlády Zikmundova zetě, římského, uherského a českého krále Albrechta II. (1438–1439), kdy se navíc oba systémy mísí

s tradičními rakouskými kancelářskými poznámkami, jaké před rokem 1438 užívala Albrechtova zeměpanská kancelář (Albrecht vládl již od roku 1411 jako rakouský vévoda Albrecht V.).

Tyto tradiční rakouské kancelářské poznámky se zřejmě nevázaly k udělení příkazu ke zlistinění, jak je v minulosti interpretovali někteří diplomatikové, ale ke kontrole konceptu, čemuž nasvědčuje sloveso *audivit* či *audiverunt*, které tyto poznámky (avšak jen výjimečně!) zakončuje. Podle toho kontrolu konceptu prováděl v některých případech panovník sám, panovník uprostřed své rady, anebo některá k tomu kompetentní či ad hoc pověřená osoba:

Dominus dux (audivit)

Dominus dux per se (ipsum) (audivit)

Dominus dux (per se) et XY (audiverunt)

Dominus dux in consilio (audivit)

Dominus dux (in consilio) per XY

XY (audivit)

XY et NN (audiverunt)

V rakouských vévodských listinách se ovšem vyskytovala ještě daleko pestřejší škála obdobných kancelářských poznámek, doplněná i delšími poznámkami, vytvořenými ad hoc podle konkrétní situace – nebyla zde taková pravidelnost jako v listinách římských králů z lucemburského rodu.

Za krátké vlády Albrechta II., a pak i jeho nástupce Friedricha III. se proto setkáváme s pestrými směsicí kancelářských poznámek říšské, uherské i rakouské tradice. Za Friedricha III. se konečně ustálily dva systémy, z nichž jeden vycházel z lucemburských tradic, byl mírně ovlivněn praxí rakouské zeměpanské kanceláře a užíval se v říšské kanceláři, druhý vycházel z uherských tradic, byl silně ovlivněn rakouskou praxí a užíval se právě v rakouské zeměpanské kanceláři Friedricha III.

V rámci říšské kanceláře se tedy nadále setkáváme s poznámkami mandačními (*ad mandatum domini regis/imperatoris*, ovšem s variantami *ad mandatum domini regis proprium*, *ad mandatum domini regis in consilio*, *ad mandatum proprium domini regis in consilio*), mandačně-konceptními (totéž se jménem konceptního úředníka), relačními (*ad relacionem XY*; *per XY*), mandačně-relačními i mandačně-relačně-konceptními.

V rámci zeměpanské kanceláře pro rakouské dědičné země pak varíují především následující typy poznámek:

Commissio domini regis/imperatoris

Commissio domini regis in consilio

Commissio domini regis propria/Commissio propria domini regis

Commissio domini regis per consilium

De mandato domini regis per XY (et NN)

Další výraznou inovací pozdně středověkého období vedle podpisů panovníka a systému kancelářských poznámek je konečně praxe **kontrasigilace**, přesněji řečeno **signetování prstenovou pečetí panovníka**,

kteřá se rozvinula až za Friedricha III. Friedrich otiskoval svou prstenovou pečeť (signet) na rubní stranu pečetní misky sekretní pečeti nebo na lícni stranu majestátní pečeti, kde se otisk signetu obvykle nachází u nohou trůnícího císaře.

Signetováním hodlal Friedrich III. zamezit zneužívání své pečeti kancelářskými úředníky, a tedy vzniku tzv. kancelářských falz. Signetování mu poskytovalo možnost poslední kontroly, která se děla nikoliv v kanceláři, ale v soukromém kabinetu krále. Ukazuje se však, že tento systém bylo možno obejít praxí blanketů – zpečetěných, panovníkem signetovaných a leckdy i vlastnoručně podepsaných prázdných listin, s nimiž byl vyslán kancléř či jiný vysoce postavený hodnostář kanceláře nebo rady na různé diplomatické cesty, aby mohl jménem svého pána a v rozsahu své plné moci uzavírat smlouvy a vydávat listiny. Slavný falzátor, kancléř Zikmunda Lucemburského, Albrechta II. i Friedricha III. Kašpar Šlik (†1449) měl údajně v okamžiku své náhlé smrti ve svém vídeňském domě na sto zpečetěných prázdných listin – což vcelku objasňuje jeho známou falzátorskou činnost, jejíž přesné obrysy asi nikdy nezjistíme.

Podívejme se postupně na jednotlivé typy expedovaných písemností.

DIPLOMY byly pečetěny přivěšenou pečetí – zlatou bulou, nebo voskovou pečetí – a to majestátní nebo sekretní, přivěšenou na pergamenovém proužku nebo hedvábných nitích (pak obvykle kombinace černé a žluté barvy: barvy Svaté říše římské). Psací látkou diplomů byl zásadně pergamen (obvykle střeoevropský, výjimečně však i italský – zejména když se panovník nacházel v Itálii). Tak jako v době Ludvíka Bavora, i za Lucemburků a prvních Habsburků byly textově rozsáhlejší diplomy, jako např. rozsáhlé konfirmace starších listin, výjimečně expedovány **ve formě knihy (*libellus*)**; vazbou této knihy pak byla provlečena šňůrka s bulou či voskovou pečetí. Z doby Karla IV. lze uvést např. tzv. Zlatou Bulu Karla IV., což byla „ústava“ Svaté říše římské platná až do roku 1806 (viz ukázka níže).

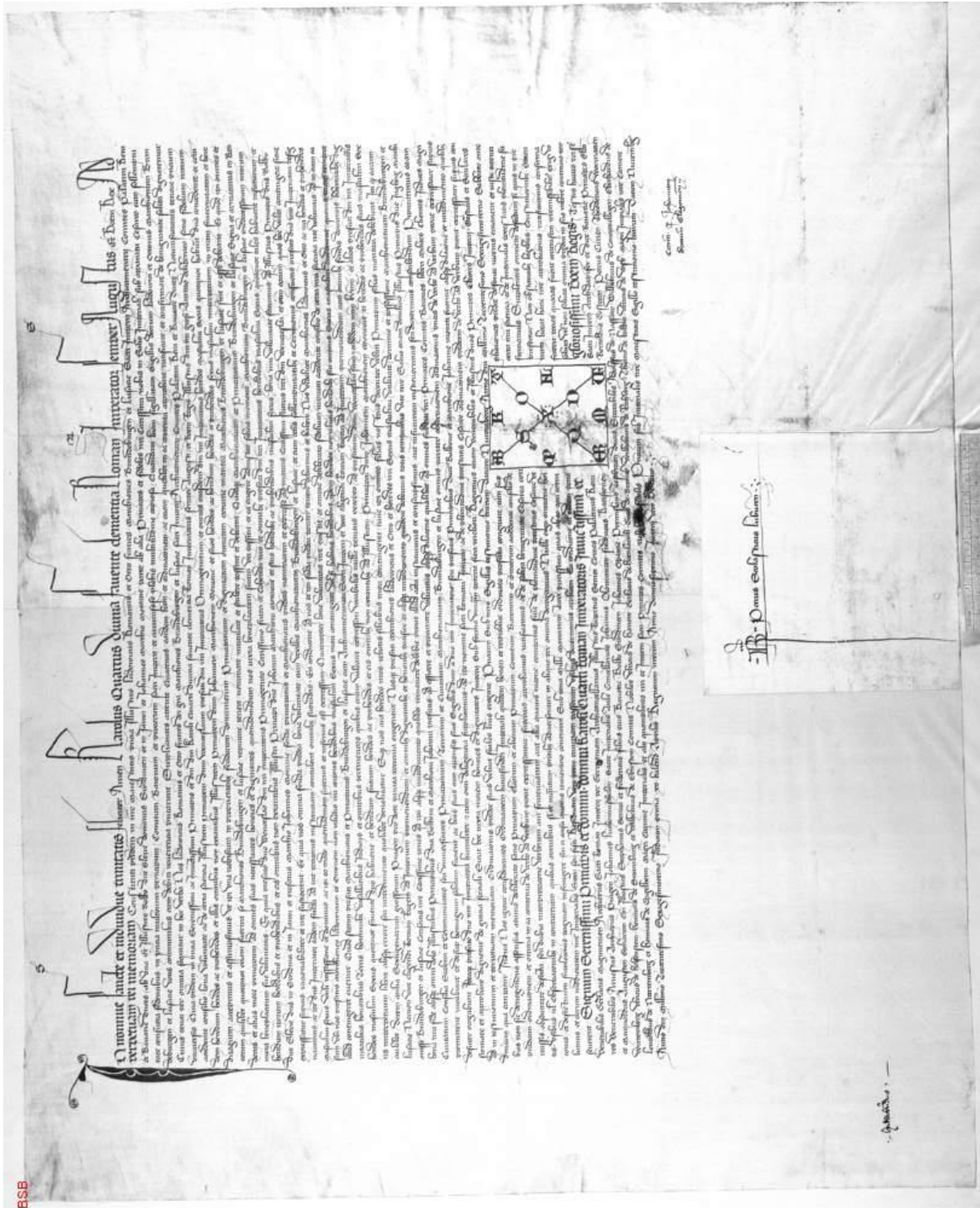
DIPLOMY SLAVNOSTNÍ se objevují stále méně často. Za Lucemburků byly vydávány jen v období císařské vlády, tedy za Karla IV. pouze v letech 1355–1378, za Václava IV. vůbec a za Zikmunda pouze v krátkém období 1433–1437. Poté se opět vyskytují za Friedricha III., kdy jsou ovšem velmi vzácné.

První řádek slavnostních diplomů je obvykle psán zcela nebo zčásti vyznačovací m písmem. Vyznačovací m písmem je psána také **podpisová řádka**, která je již důsledně zakomponována do textového zrcadla. Nachází se obvykle na pomezí kontextu a eschatokolu, případně v rámci eschatokolu. **Monogram** je většinou součástí podpisové řádky a spolu s ní se nachází uprostřed textového zrcadla tak, že je obklopen ze všech stran textem. Minimálně za Zikmunda Lucemburského a za vlády Friedricha III. bylo pro znázornění monogramu používáno dřevěné razítko. Zařazení **rekogniční formule** je stále méně časté; již za Karla IV. se objevuje jen zřídka, což jistě souvisí s nástupem kancelářských poznámek.

Zatímco u všech jiných typů písemností se za Lucemburků rychle prosazují národní jazyky, jazykem slavnostních diplomů nadále zůstává latina.

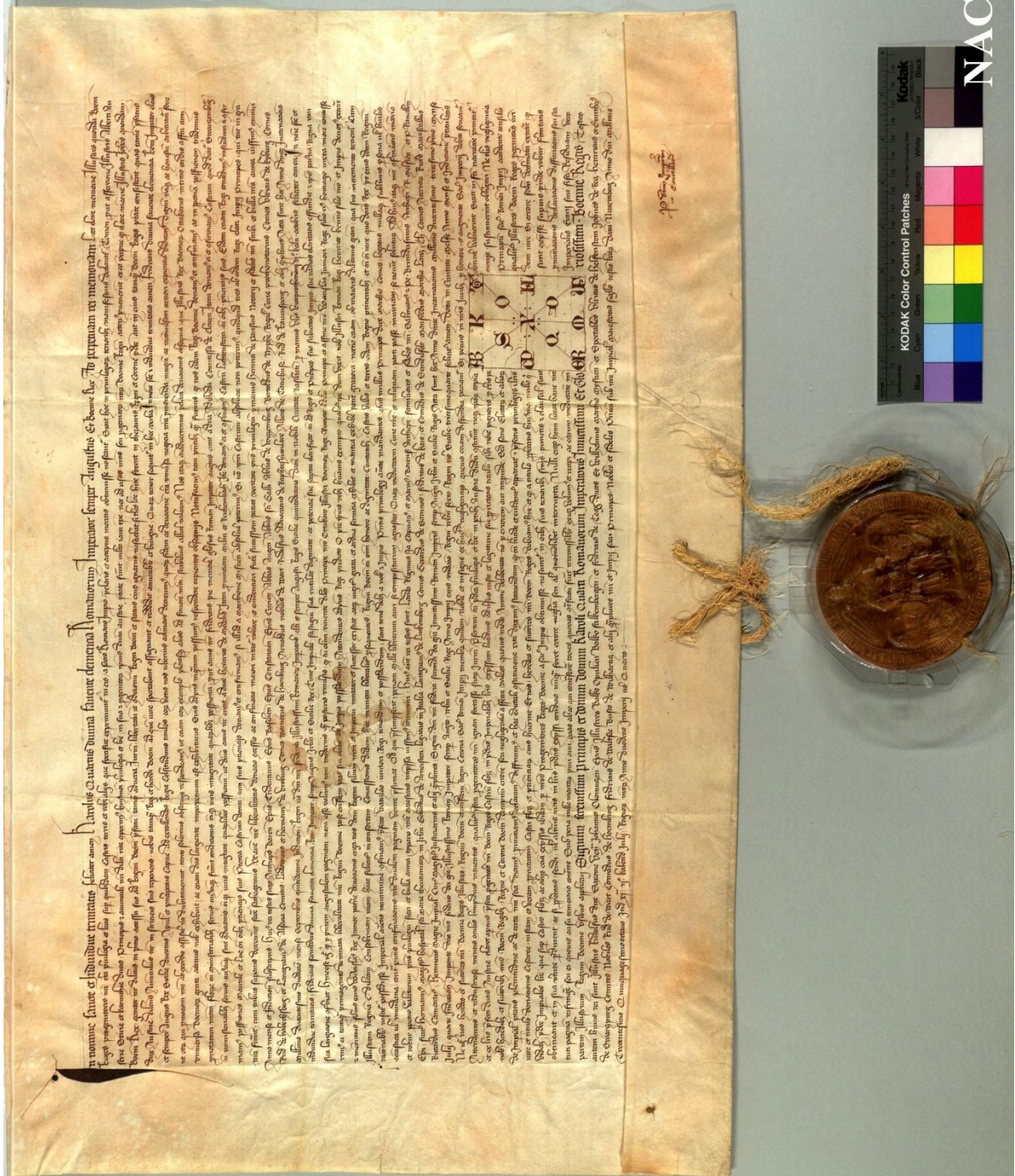

Ukázka slavnostního diplomu Karla IV. pro braniborská markrabata Otu a Ludvíka Římana z roku 1363, který představuje typický příklad slavnostních diplomů lucemburského období. Pouze korektorská poznámka vpravo dole odkazuje spíše k předchozímu období. Na výřezu z dorsa listiny spatřujeme registraturní poznámku.

BSB

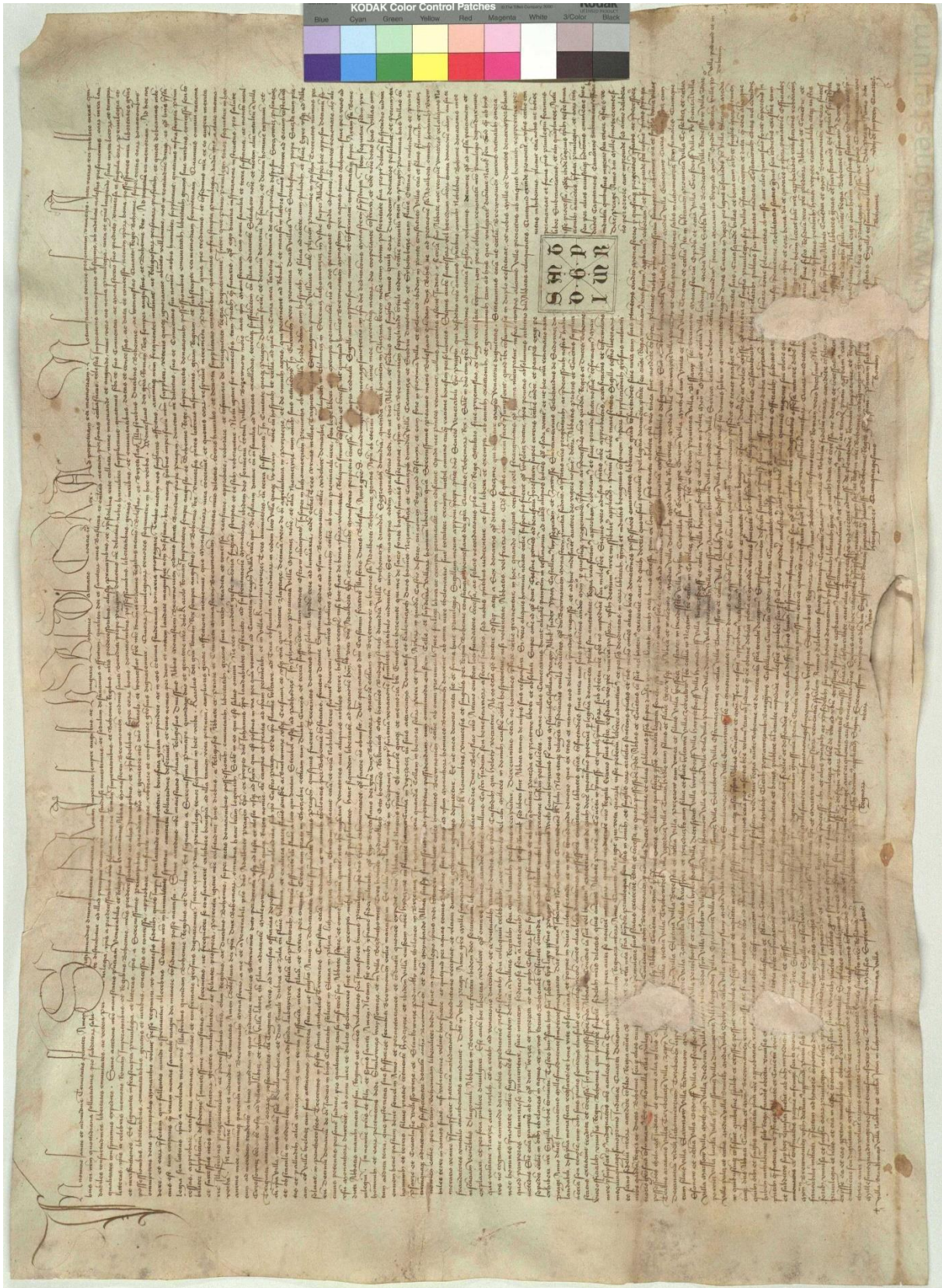
Ukázka slavnostního diplomu Karla IV. z roku 1358, potvrzující listiny Friedricha II. z let 1212 a 1231 o donaci hradu Floss českému králi.

Ukázka slavnostního diplomu Karla IV. z roku 1358 pro padovského měšťana a učenice Giacomu di Santa Croce, kterým jej Karel přijímá za familiáře a uděluje mu erb. Jde o jednu z raných erbových listin, která je výjimečná tím, že erbovní miniatura nepřináší jen samotné vyobrazení erbu, ale celou scénu udělení erbu vydavatelem příjemci. Niže detail erbovní miniatury.

Ukázka slavnostního diplomu císaře Zikmunda Lucemburského pro břevnovský klášter z roku 1436.
Pro slavnostní diplomy z doby Zikmundovy vlády je typické, že první řádek již není psán vyznačovacím písmem (zvýrazněny jsou pouze iniciály) a podpisový řádek je zvýrazněn jen nepatrně nebo vůbec a nachází se v eschatokolu, zatímco monogram je umístěn výše (zde až uprostřed kontextu).

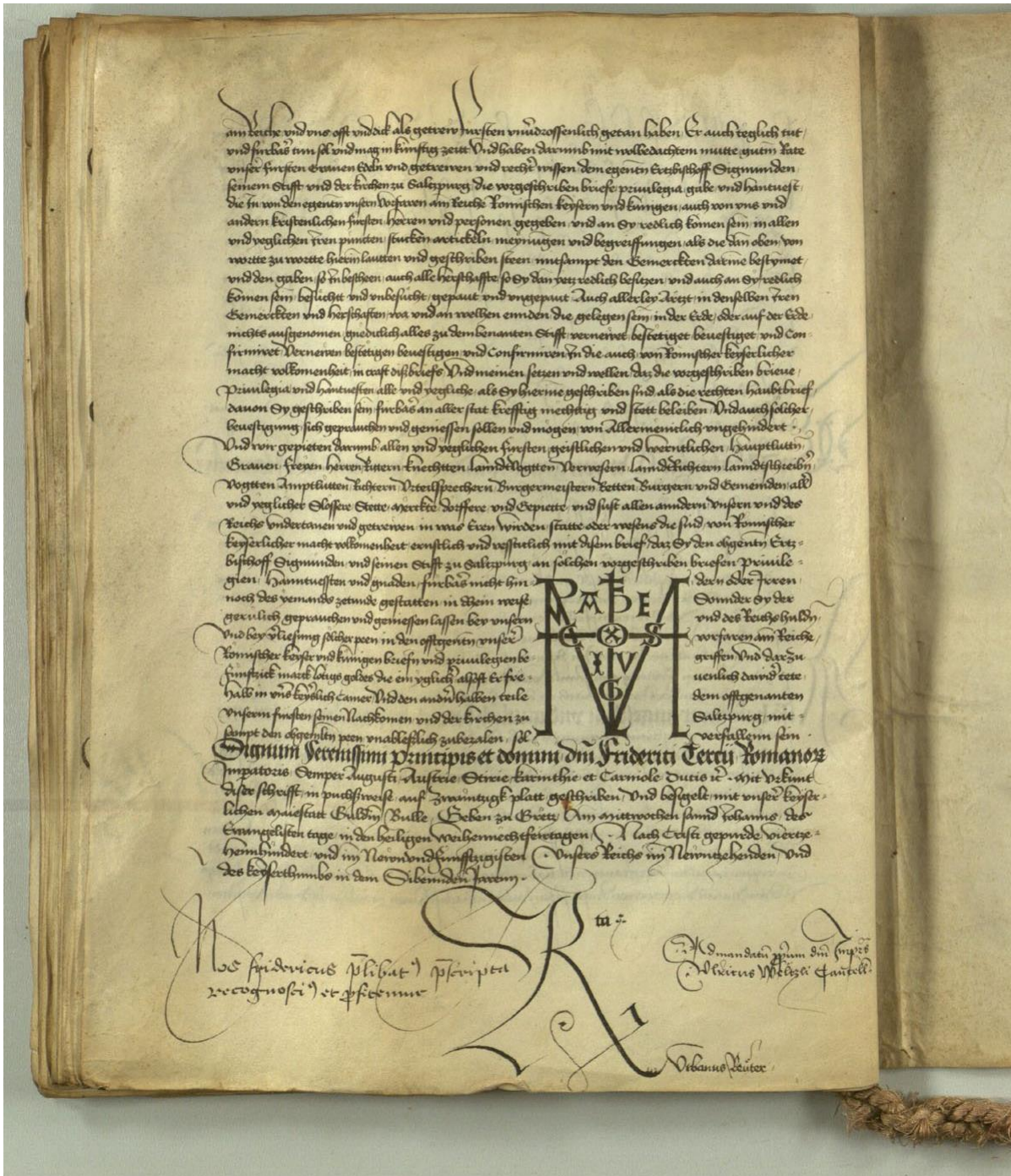
Ukázka slavnostního diplomu císaře Zikmunda pro město Cheb z roku 1437. Zde je podpisový řádek proveden tradičně vyznačovacím písmem a monogram je jeho součástí.

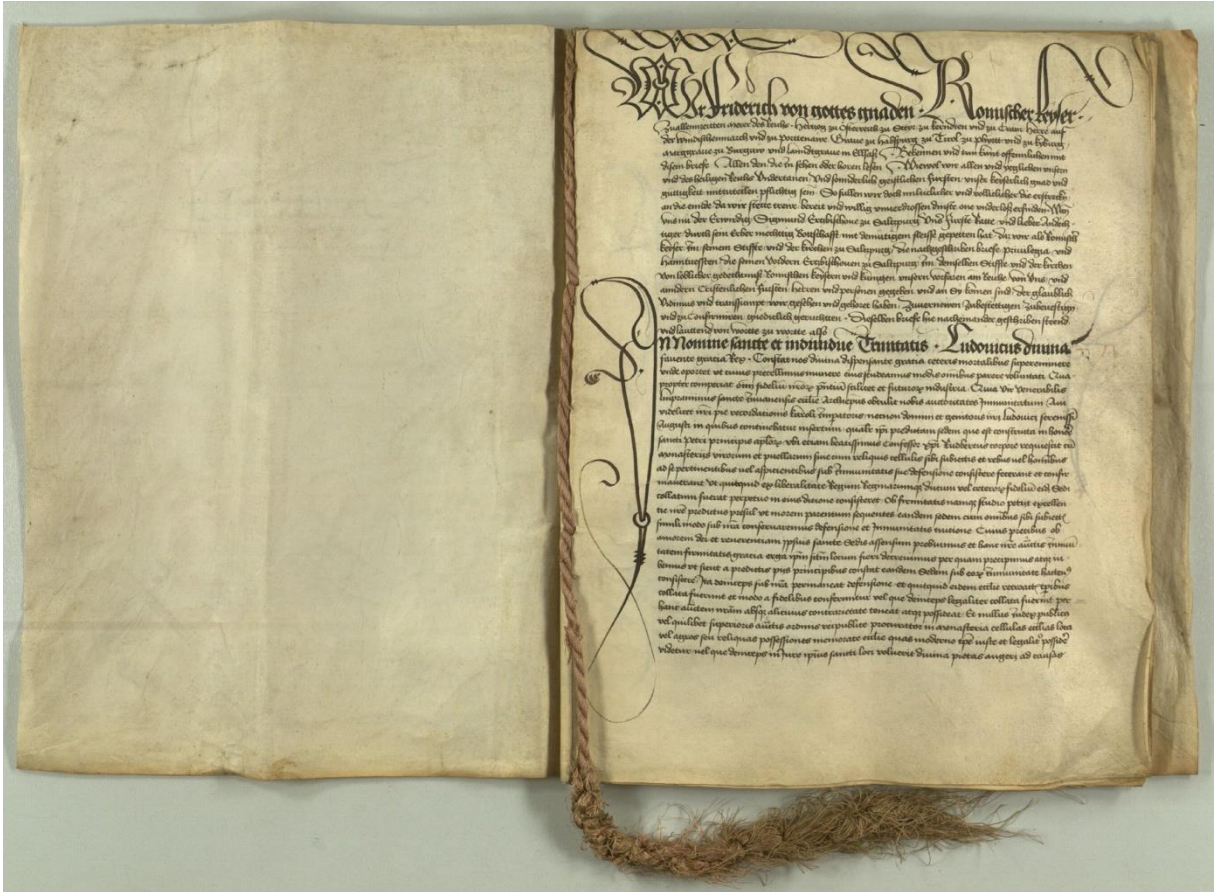

Kaiser Sigismund, 25. 1. 1437
Císař Zikmund

Ukázka slavnostního diplomu Friedricha III. ve formě knihy – confirmace privilegií salcburského arcibiskupství z roku 1458. Na obrázku A je poslední strana s eschatokolem Friedrichovy listiny. Povšimněte si Friedrichova monogramu s císařovou osobní devízou *AEIOU* (*Austria est in orbe ultima*, případně *Austriae est imperare orbi universo*), který byl zhotoven razítkem. Dále si povšimněte Friedrichova velkého podpisu vlevo dole (*Nos Fridericus prelibatus prescripta recognoscimus et profiteamur*), mandačně-konceptní poznámky vpravo dole (*Ad mandatum proprium domini imperatoris Vlricus Welczli cancellarius*) a registraturní poznámky mezi oběma zbylými poznámkami (*R^{to} Vrbanus Reüter*). Na obrázku B se nachází první strana s úvodním protokolem Friedrichovy listiny; na obrázku C ukázka z kontextu Friedrichovy listiny. Všimněte si, že invocace a intitulace inserovaných listin je zvýrazněna vyznačovacím písmem a že písař překreslil také původní monogramy.

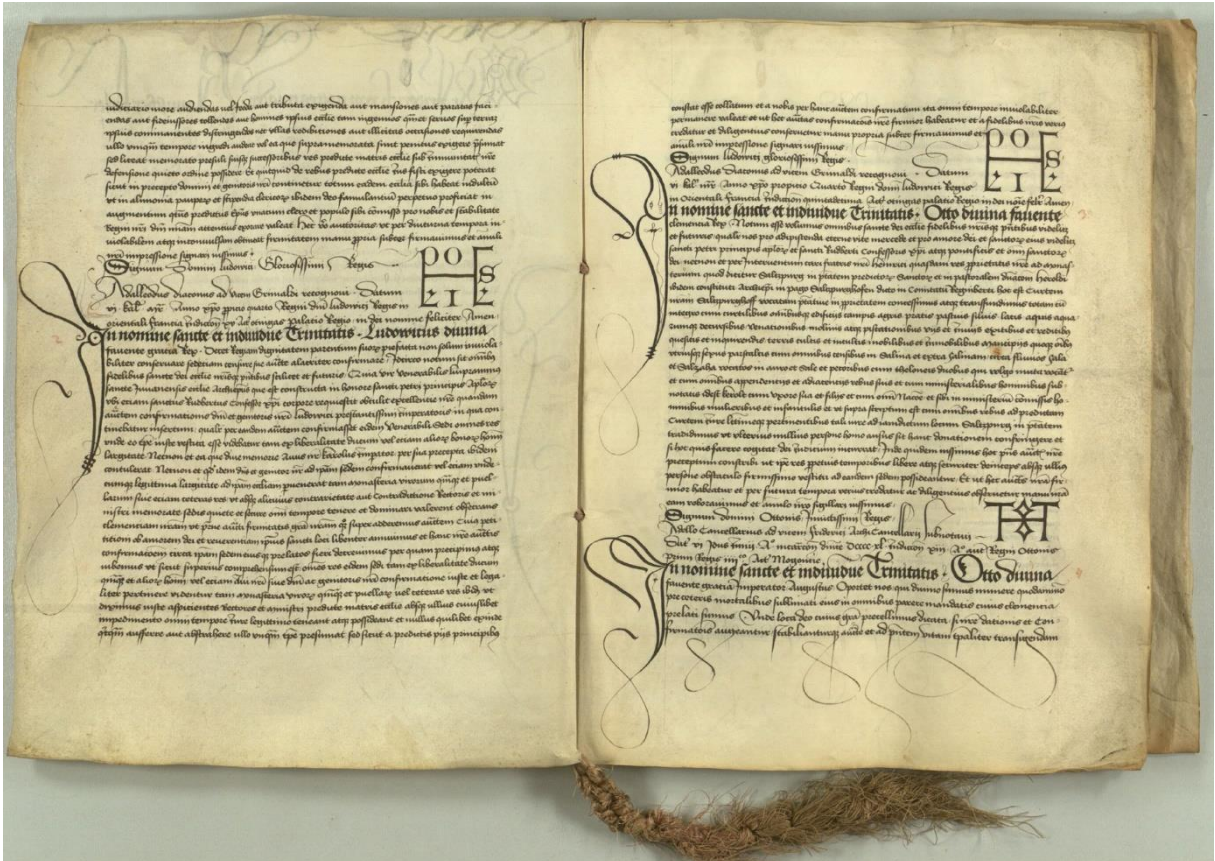
A)

B) ↑

C) ↓

DIPLOMY PROSTÉ představují dnes nejčastěji dochovaný typ pozdně středověkých císařských listin.

Jejich vnější úprava je poměrně rozmanitá: setkáváme se se všemi typy pečetí (výjimečně zlatá bula, obvykle vosková pečeť majestátní nebo sekretní, přivěšená na proužku pergamenu nebo na hedvábné šňůře).

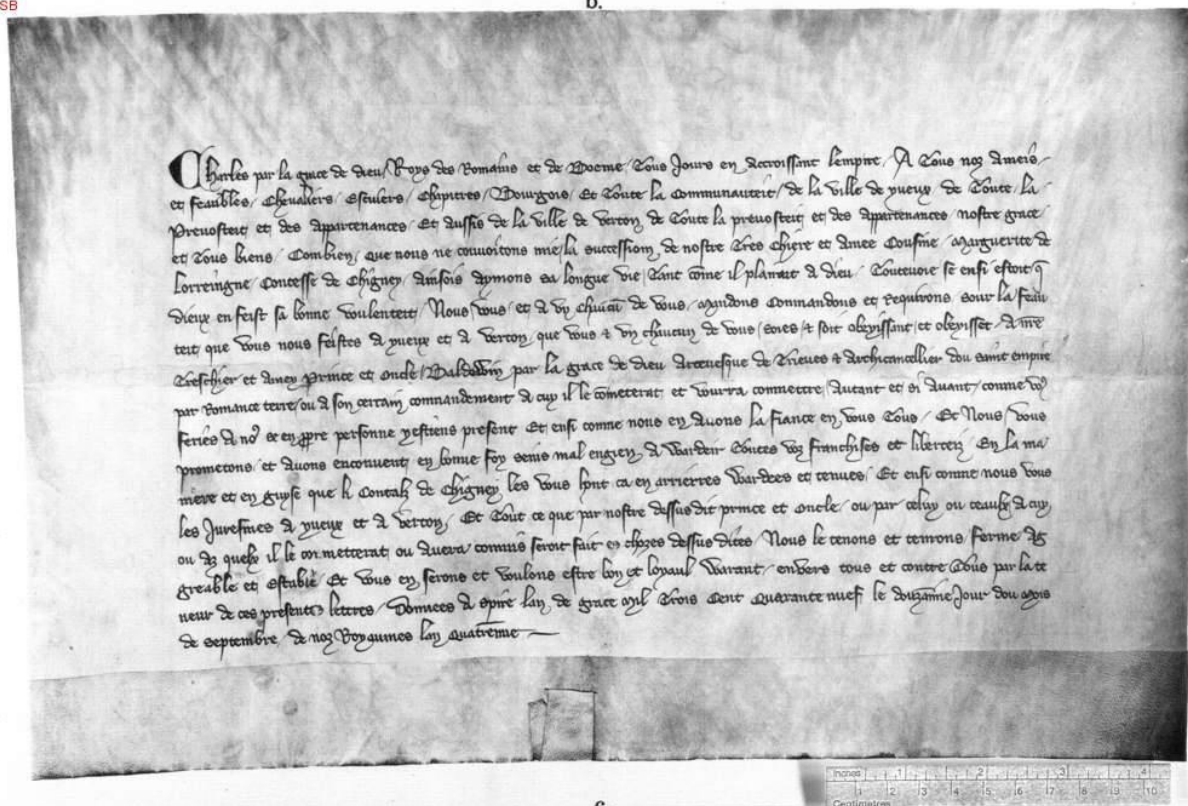
První řádek může být částečně nebo zcela proveden vyznačovacím písmem, zpravidla se však setkáváme jen se zvýrazněnou písařskou iniciálou u osobního zájmena *W(ir)*, *N(os)*, *M(y)*, jména panovníka a jmen jeho zemí.

Jazykem prostých diplomů je buďto latina nebo němčina. Za Karla IV. ještě převažuje latina, za Václava IV. se však poměr obrací a v 15. století je latina postupně vyhazena listinám pro církevní hodnostáře a instituce, pro příjemce z Itálie a pro cizí monarchy. Vedle němčiny se uplatňují i další národní jazyky: za Karla IV. francouzština, počínaje Václavem IV. čeština, která se plně prosazuje za Zikmunda (především v krátkém období jeho reálné vlády v Čechách 1436–1437 a v listinách pro šlechtu a etnický česká města). Za Albrechta II. je čeština poměrně vzácná, přestože Albrecht byl také českým králem; za Friedricha III. pak již naprosto výjimečná (Friedrich ovšem nebyl současně českým králem).

Ukázka prostého diplomu Karla IV. ve francouzštině pro lucemburská města Ivoix (dnes Carignan) a Virton z roku 1349. Formálně jde o prostý diplom, obsahově jde o mandát (který – jak víme – mohl být za vlády Karla IV. vyhotoven ve formě otevřeného listu, uzavřeného listu, ale také prostého diplomu).

BSB

b.

c.

Některé **prosté diplomy Karla IV.** vykazují – podobně jako za Ludvíka Bavora – vysokou kaligrafickou úroveň. Např. tento diplom pro pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic z roku 1352, obsahující konfirmaci dvou starších privilegií pražského arcibiskupství, užívá pro intitulaci pozoruhodně zdobenou majuskulu s nápadnou iniciálou K. Písařské iniciálky nalezneme i na začátku jednotlivých listinných formulí.

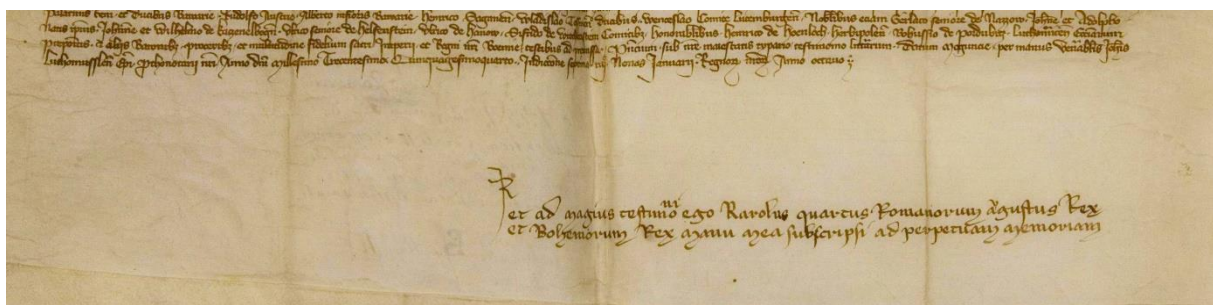
Následující **prostý diplom Karla IV.** z roku 1373 představuje typického zástupce tohoto typu listin:

Příkladem **prostého (!) diplomu ve formě knihy** je tzv. **Zlatá bula Karla IV.** z roku 1356, vlastně ústava Sváté říše římské. Byla vystavena v sedmi vyhotoveních: pro všechny duchovní kurfiřty, pro dva ze čtyř světských kurfiřtů (českého krále a rýnského falckraběte; saský vévoda a braniborský markrabě se museli spokojit s listinou, potvrzující v návaznosti na Zlatou bulu jejich kurfiřtská práva) a pro města Frankfurt a Norimberk. Na obrázku je ukázka z českého exempláře Zlaté buly, který je uložen v Rakouském státním archivu, oddělení Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Konkrétně na obrázku spatřujeme úvodní protokol Zlaté buly se slovní invokací a intitulací Karla IV. psanou vyznačovacím písmem (fol. 4v a 5r). Ještě předtím (na fol. 2v a 3r) se nachází rozpis jednotlivých kapitol Zlaté buly (fol. 3v a 4r jsou prázdná). Na fol. 6r se nachází eschatokol s datací. Teprve od fol. 6v, již mimo strukturu listiny, následují jednotlivé kapitoly Karlova zákoníku.

Zvláštností diplomů Karla IV. je **vlastnoruční podpis panovníka**. Obvykle byl tvořen jediným slovem *aprobamus*. Na následujících dvou ukázkách spatřujeme výjimečně rozsáhlou podpisovou formuli, která se nachází na dvou vyhotoveních diplomu Karla IV. pro pražskou katedrálu a kostel sv. Havla na Starém Městě pražském, v němž Karel oznamuje donaci ostatků těmto dvěma svatyním.

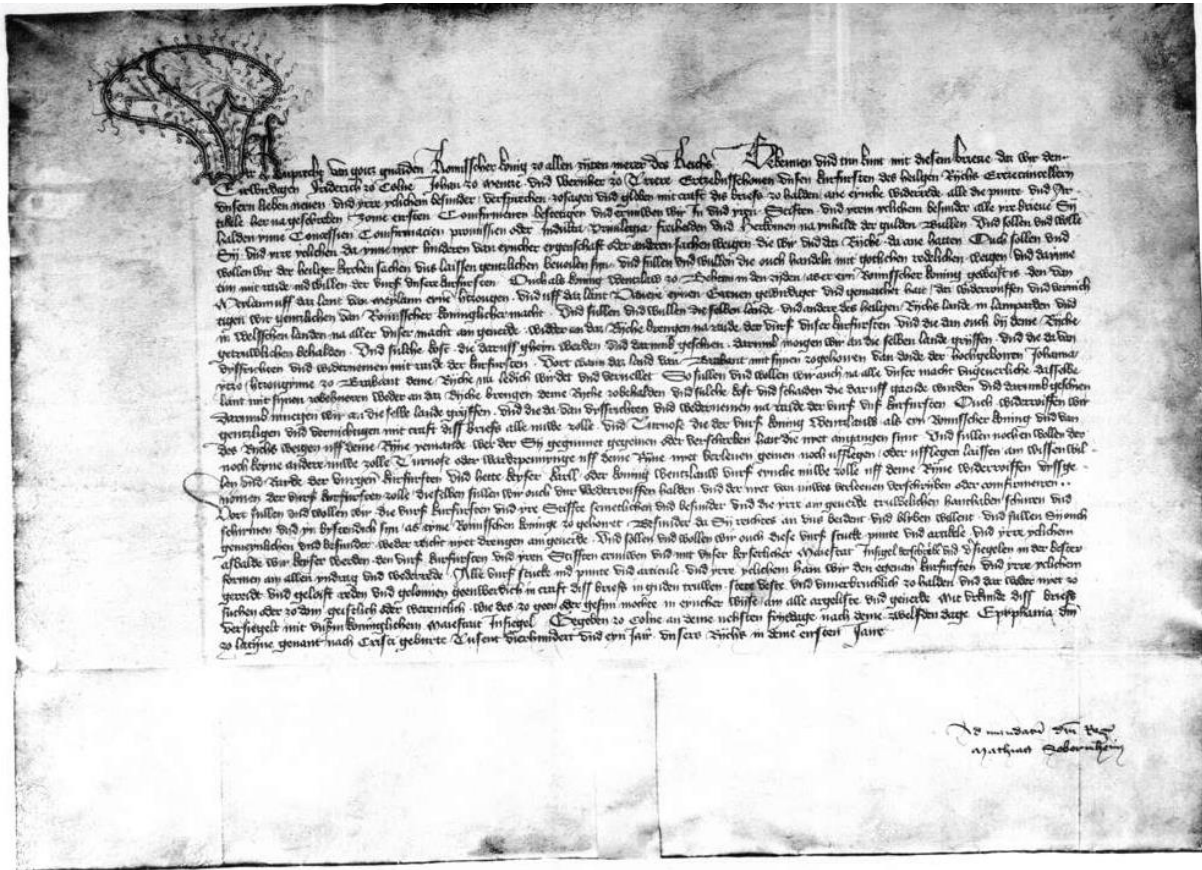

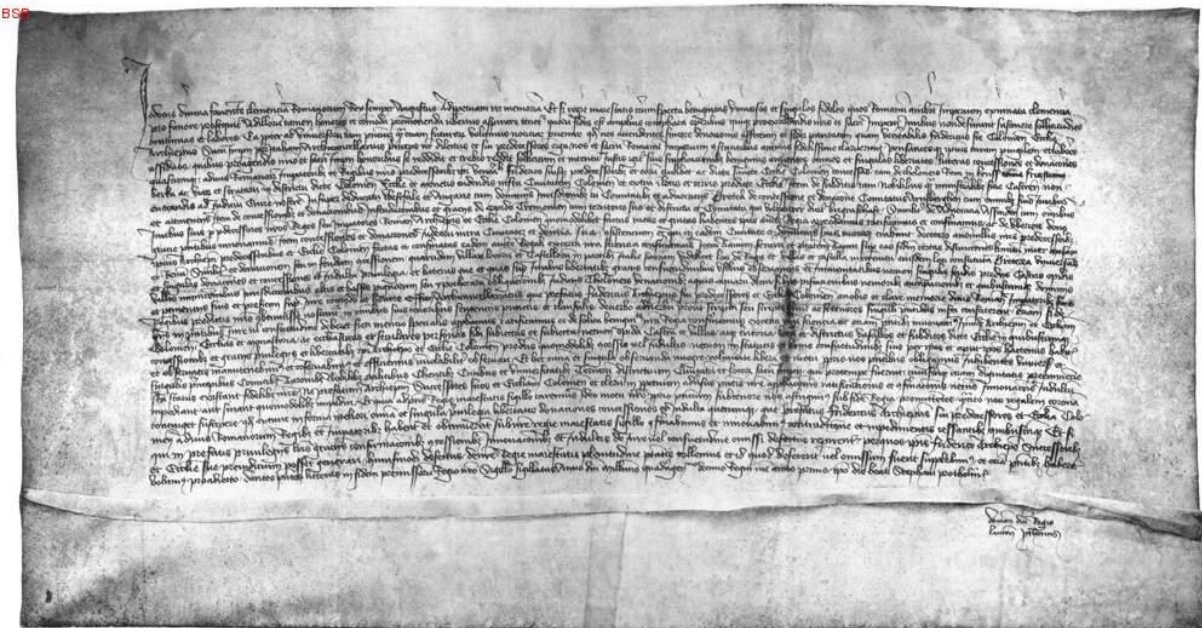
Ukázka prostého diplomu Václava IV. z roku 1384 pro město Litoměřice:

Ukázka prostého diplomu Ruprechta Falckého z roku 1401:

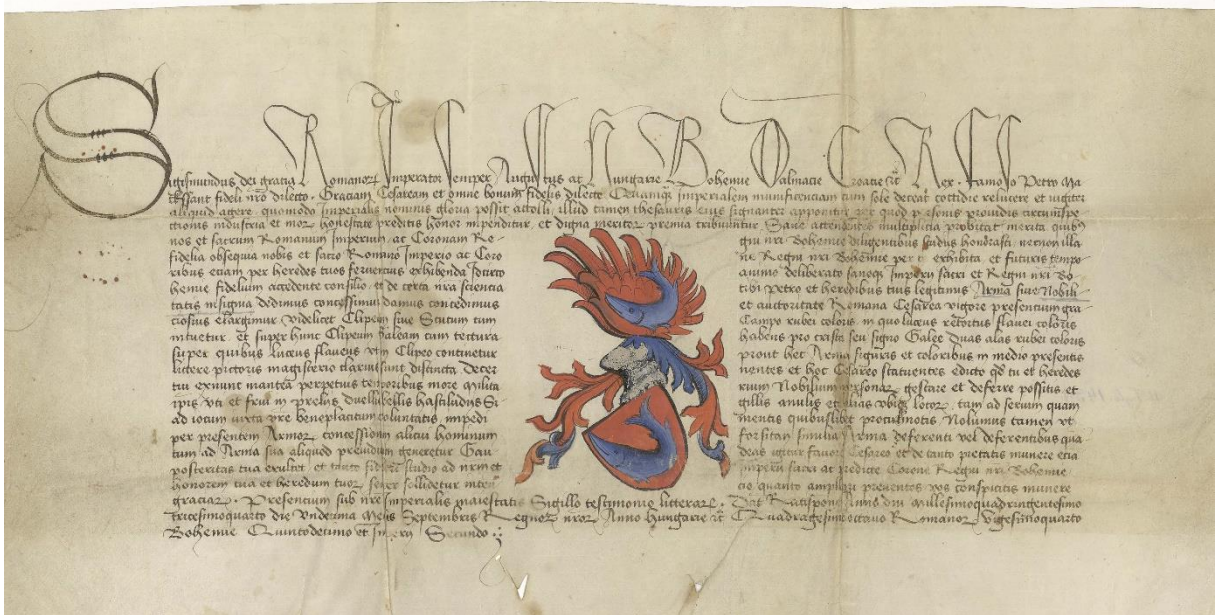
Ukázka prostého diplomu Jošta Lucemburského jako zvoleného římského krále z prosince 1410:

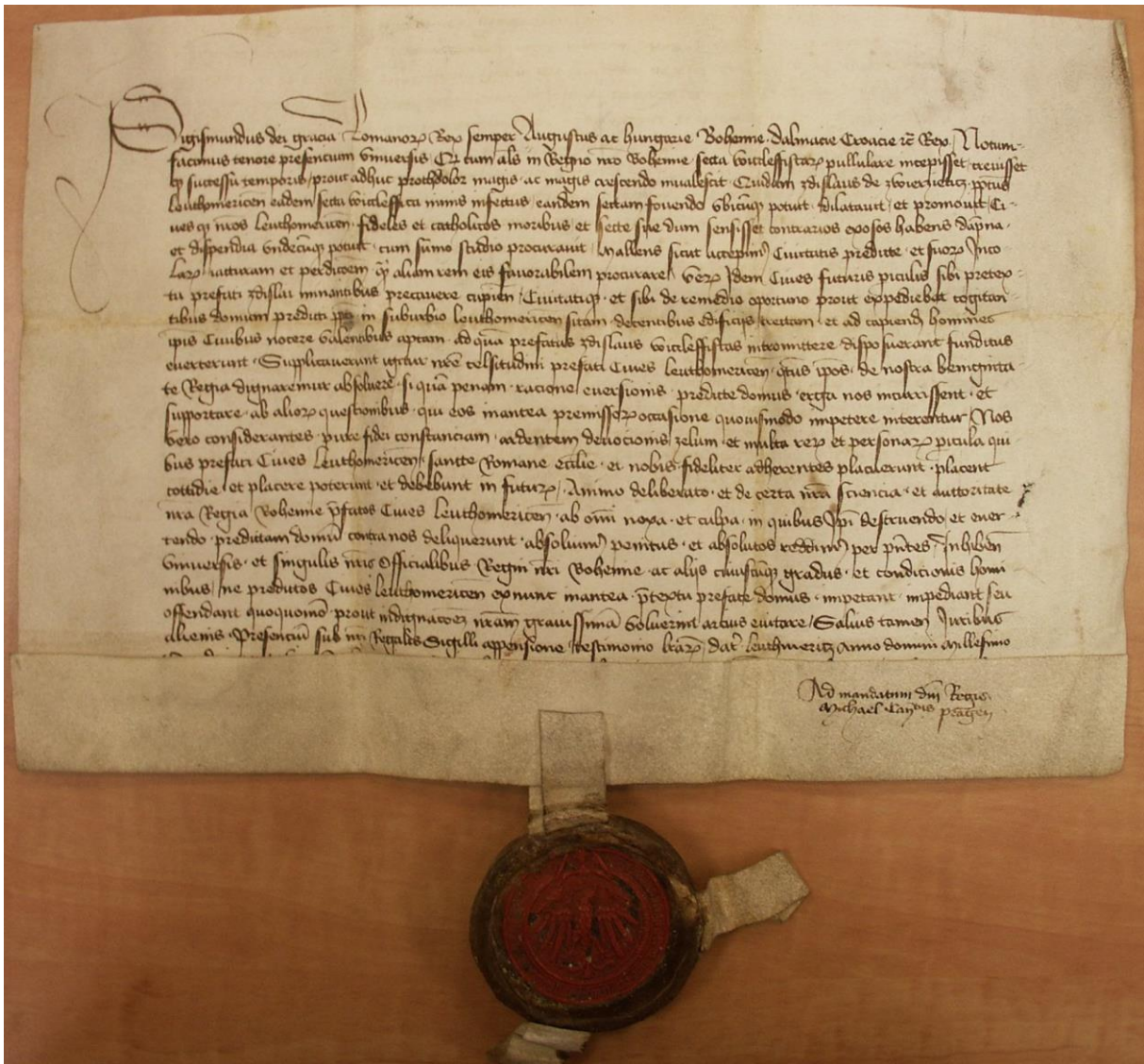
Ukázka prostého (!) diplomu Zikmunda Lucemburského – mimořádně zdobná erbovní listina pro Kašpara Šlika, jeho otce Jindřicha a celou rodinu Šliků, vydaná Zikmundem Lucemburským roku 1416 v Anglii. Na první pohled upoutají iniciály W a S a použití vyznačovacího písma pro celý první řádek:

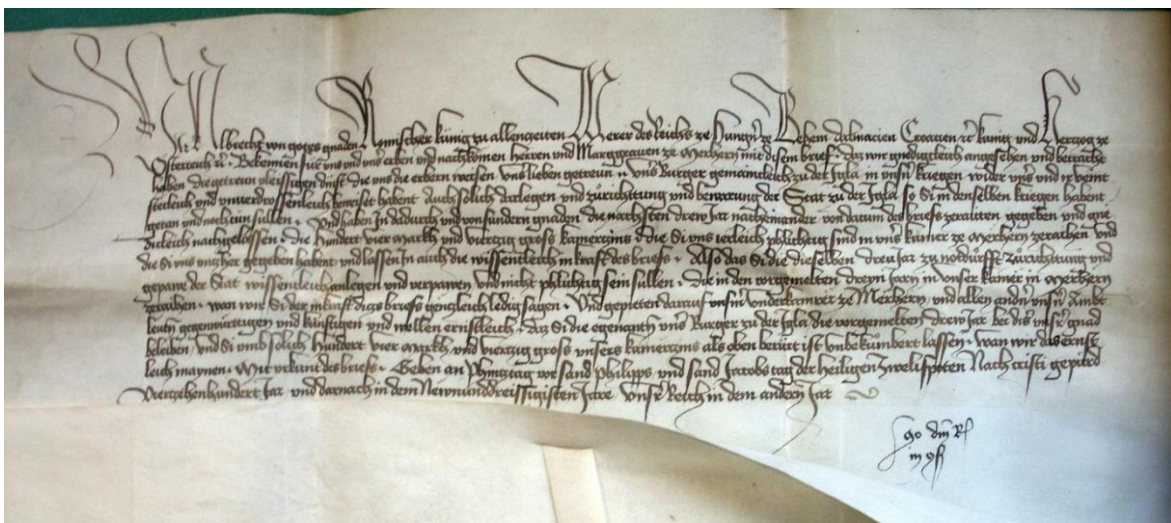
Ukázka prostého diplomu Zikmunda Lucemburského – erbovní listina pro Petra Maksanta z roku 1434. Tato listina představuje typičtější příklad Zikmundova prostého diplomu a erbovní listiny.

Běžným příkladem **prostého diplomu Zikmunda Lucemburského** je např. tato listina pro město Litoměřice z roku 1421:

Prostý diplom Albrechta II. Rakouského pro město Jihlavu z roku 1439:

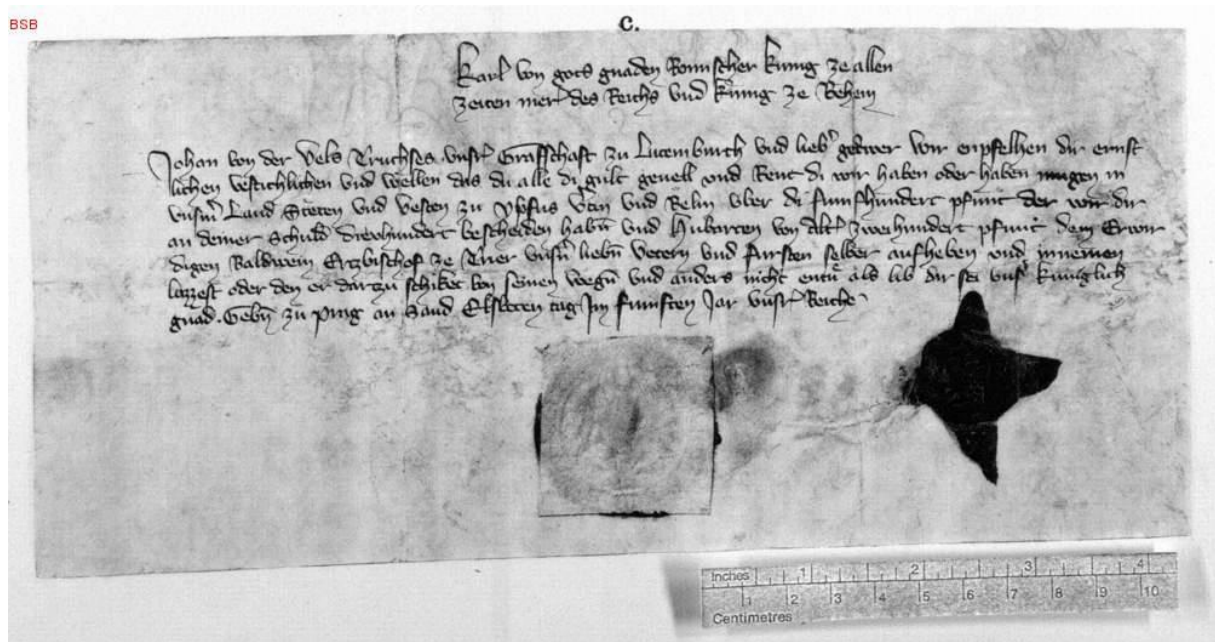
LISTY OTEVŘENÉ či PATENTY (*litterae patentes*) jsou zásadně pečetěny přitištěnou pečetí (zpravidla sekretní, někdy pod papírovým krytem), která však není uzavírací. Je umístěna obvykle na dorso, výjimečně však také na přední straně pod textem. Většinou se nacházela pod papírovým krytem. Téměř výhradně se jednalo o menší, tj. sekretní pečeť.

Psací látkou patentů je na počátku obvykle pergamen; od vlády Karla IV. se však postupně objevuje papír, který nakonec ve druhé polovině 15. století převážil.

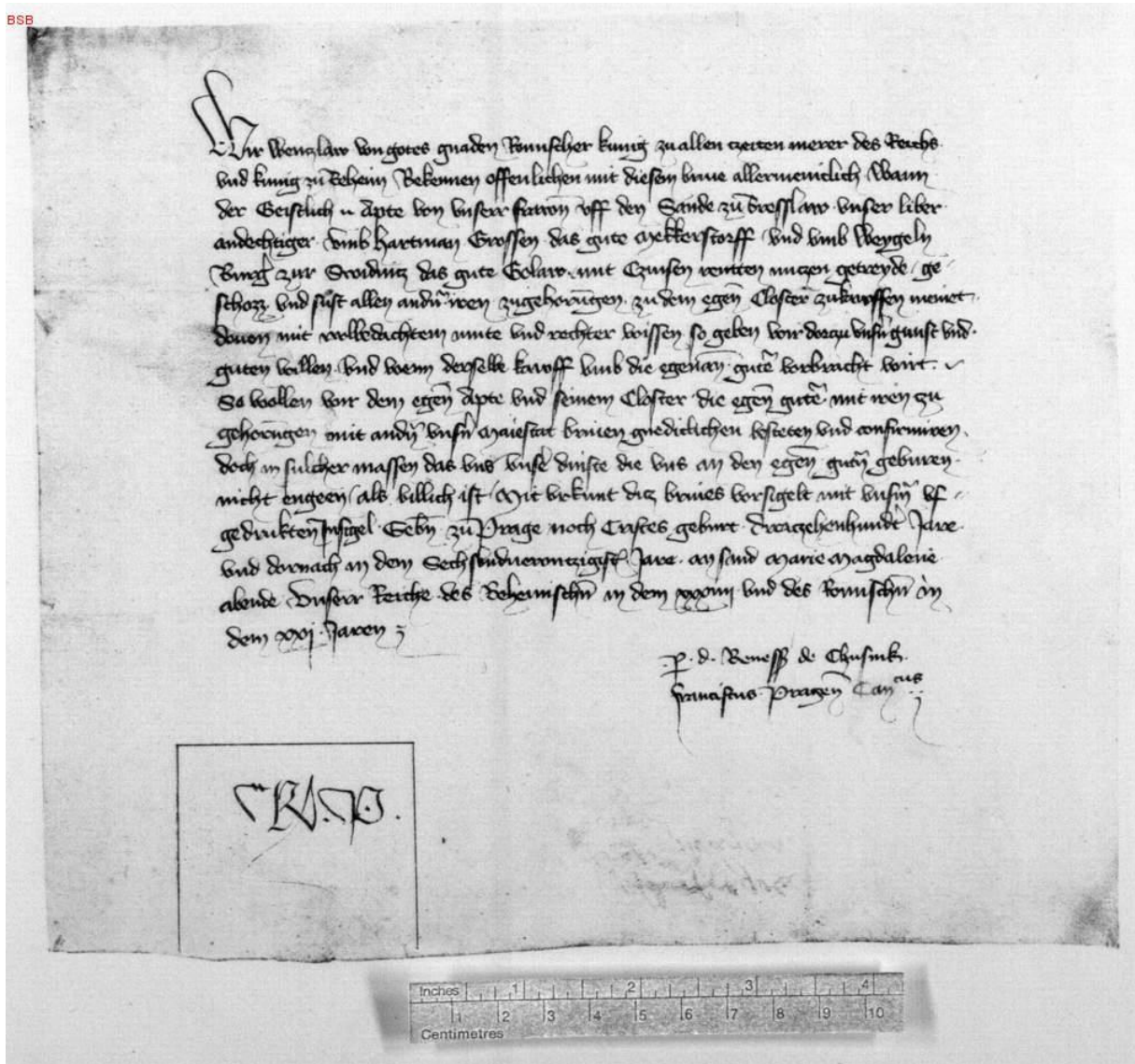
Jazykem patentů je za Karla IV. nejčastěji latina, za jeho nástupců převážně němčina; v patentech do Čech se od Václava IV. postupně uplatňuje také čeština.

Pokud jde o vnitřní znaky, tak patent po zkrácené intitulaci (výjimečně ve formě nadpisu jako u listů uzavřených – viz níže) obsahuje inskripci (vnitřní adresu), salutaci, a pak ještě stavovské oslovení adresáta, na které teprve navazuje kontext. Má obvykle jen velmi stručné datování, v němž rok je zpravidla udán pouze pomocí roku vlády.

Ukázka patentu Karla IV., který lze datovat do roku 1350. Zvláštností je použití dvou přitištěných pečetí a také intitulace ve formě nadpisu, která byla zvykem především u uzavřených listů:

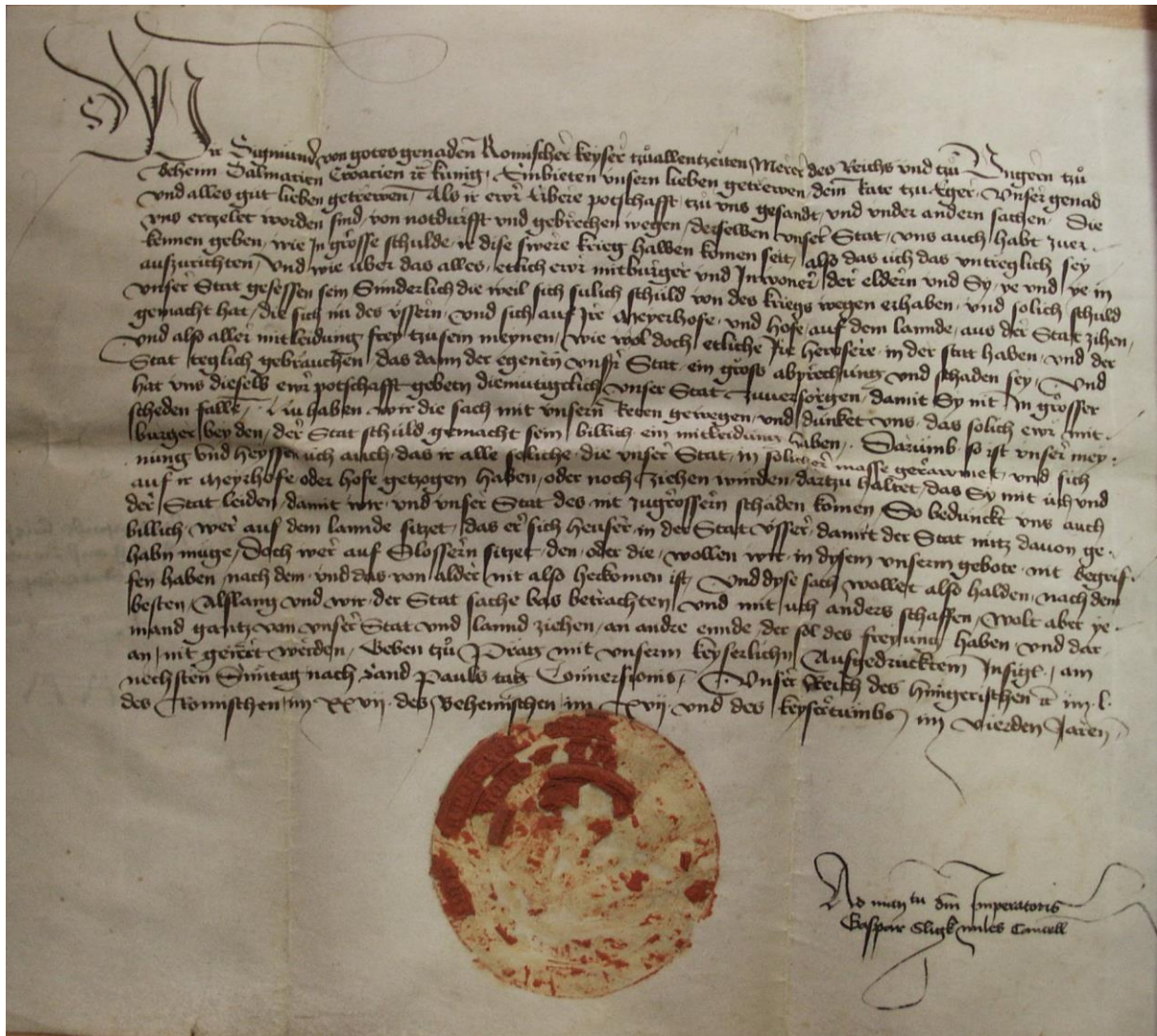

Následující ukázka patentu Václava IV. představuje typický příklad tohoto typu písemnosti lucemburské doby. Přitištěná pečeť se nachází na dorsu, intitulace je součástí textového zrcadla. Vpravo pod textem je standardní relačně-koncepční poznámka. Význam písmen R. P. na dorsu je nejasný; patrně se nejedná o registraturní poznámku.

Ukázka otevřeného listu císaře Zikmunda pro město Cheb z roku 1437:

Ukázka patentu Friedricha III. z roku 1442 pro vídeňskou městskou radu:

Handwritten text in Gothic script, likely a patent or decree. The text is dense and covers most of the page. It begins with a large initial 'W'.

1442 2/6

Wiener Stadt-Archiv.
Urkunden.
Nr. 2871.
König Friedrich III.
1442 2/6.

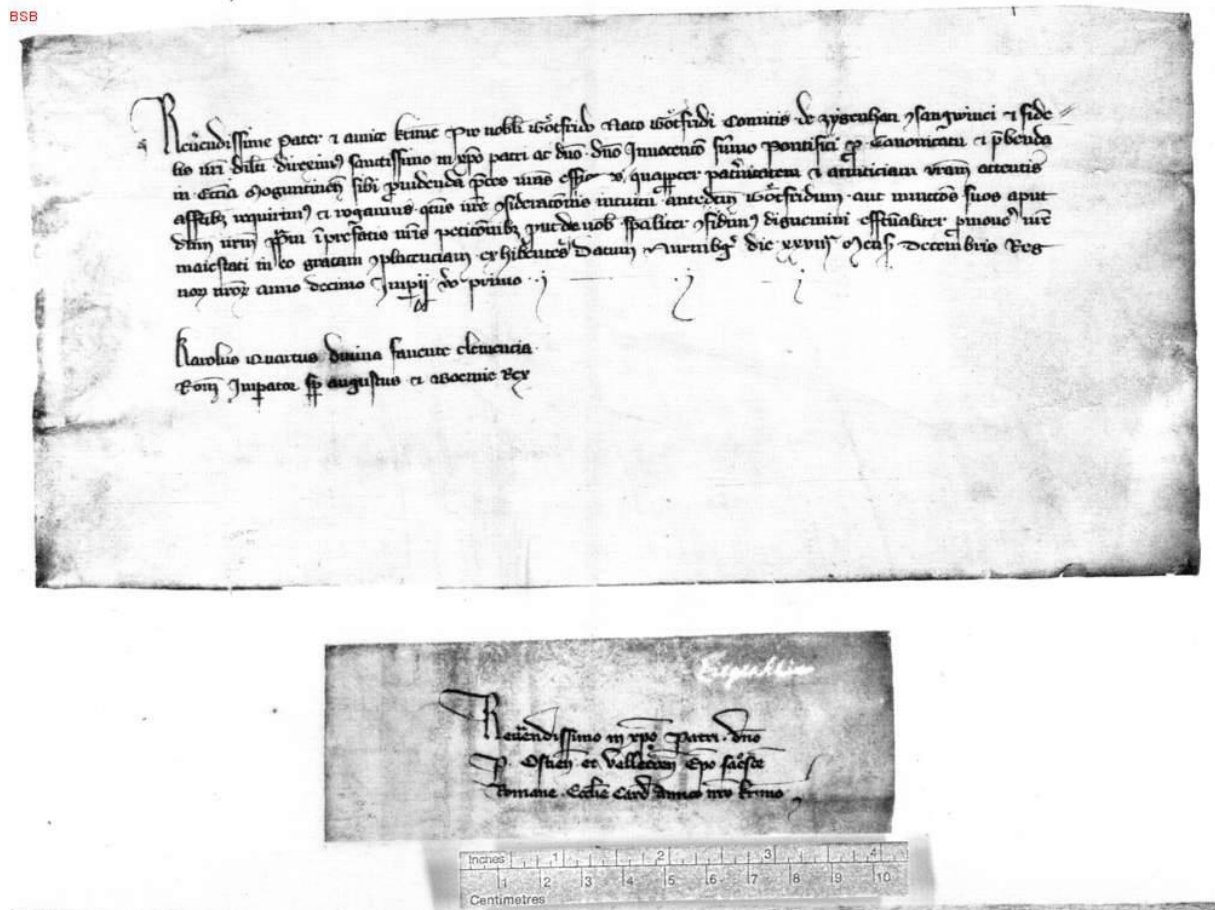
Handwritten text in Gothic script, likely a signature or address. It includes the name 'Friedrich König' and the date '1442'.

Zehn. Arg. 4
1442.

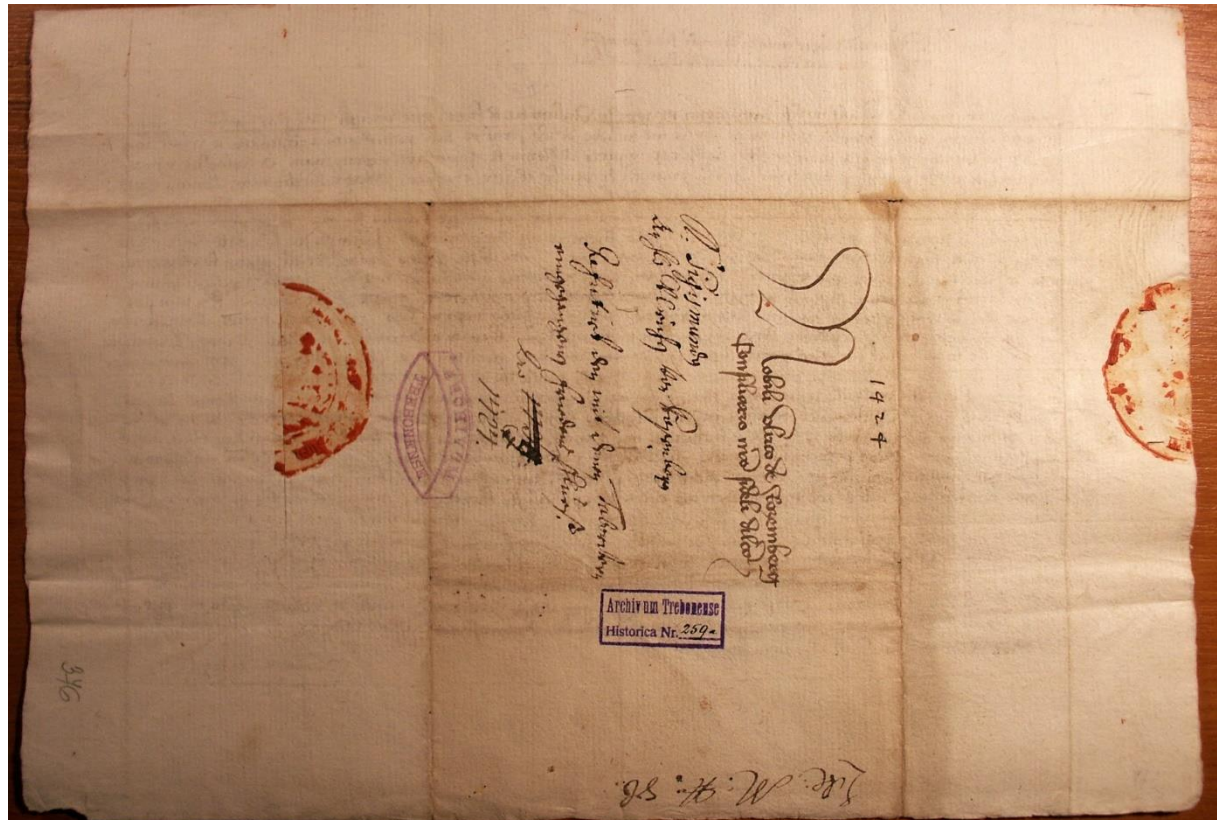
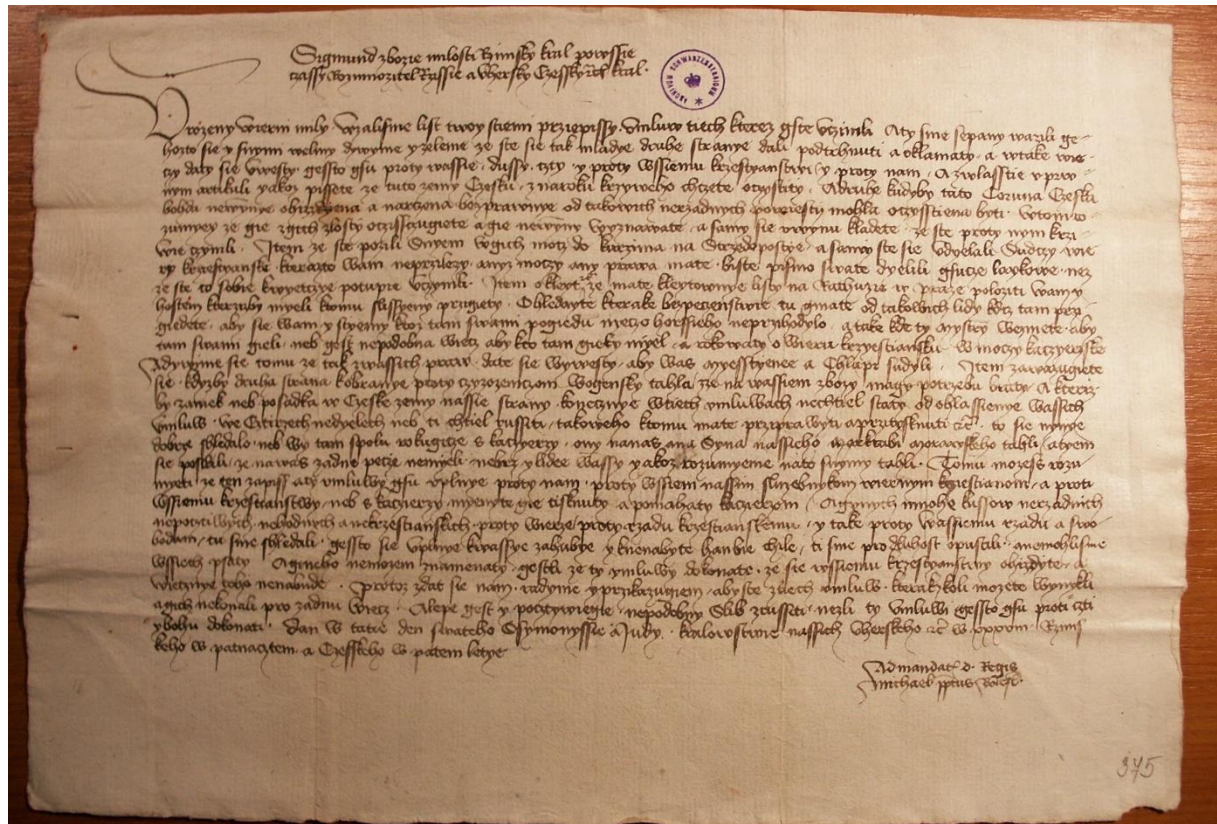
LISTY (*litterae clausae*, listy uzavřené) jsou zásadně pečetěny přitištěnou uzavírací pečetí (vždy sekretní, obvykle pod papírovým krytem). Psací látkou býval za Karla IV. ještě pergamen, postupně se však prosazoval papír, který se na počátku 15. století plně prosadil.

Na dorsu se nachází vnější adresa; proto již uzavřené listy obvykle neobsahují vnitřní adresu (inscripci), ale pouze stavovské oslovení adresáta ve vokativu (*Nobilis fidelis dilecte! Urozený věrný náš milý!* apod.). Intitulace se objevuje nad textem jako určitý nadpis, standardně ve dvou řádcích. Pouze u listů papeži a kardinálům je intitulace zařazena až pod textem, obvykle opět ve dvou řádcích.

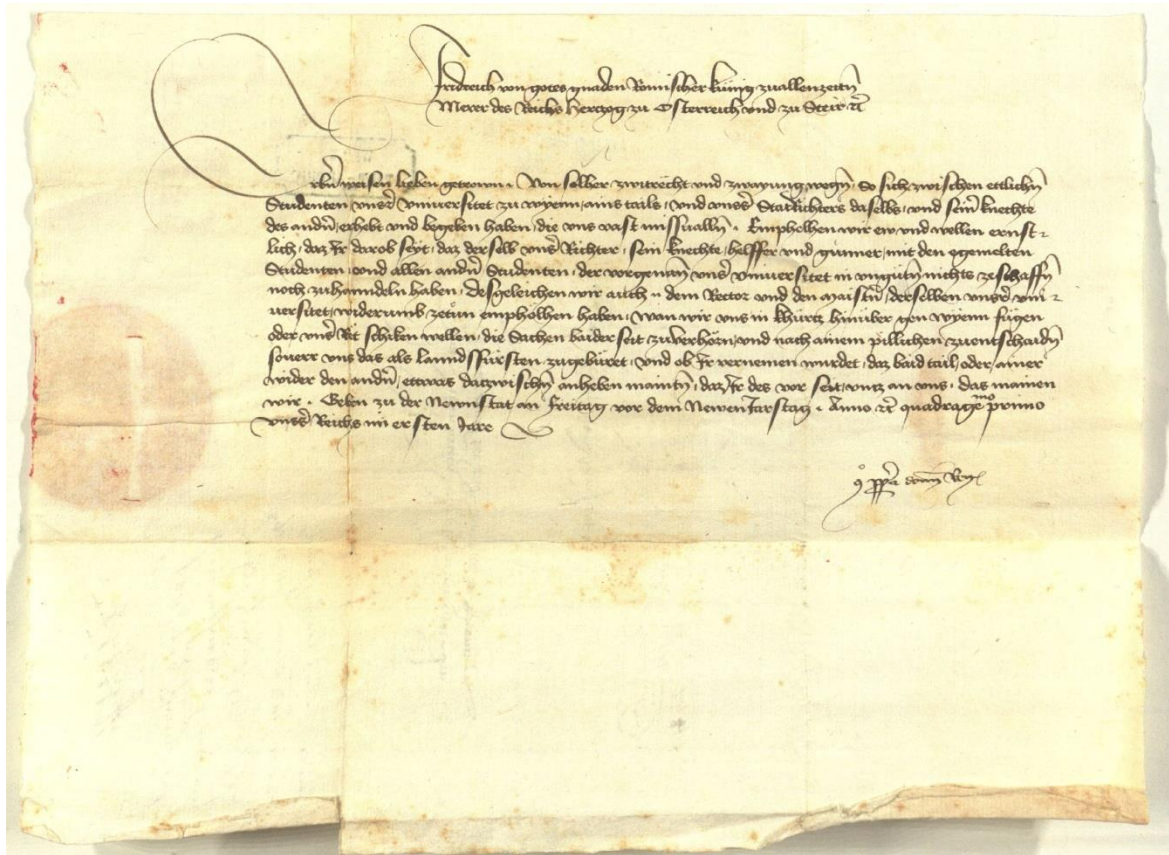
Ukázka uzavřeného listu Karla IV. kardinálu Petrovi z Ostie z roku 1355. Všimněte si, že psací látkou je dosud pergamen. Karlova intitulace ve dvou řádcích je umístěna až pod textovým zrcadlem, což bylo zvykem u císařských listů papeži a kardinálům. List má vnější adresu a začíná tedy pouhým stavovským oslovením adresáta.

Ukázka uzavřeného listu krále Zikmunda Oldřichovi z Rožmberka z 28. října 1428:

Ukázka uzavřeného listu krále Friedricha IV. (pozdějšího císaře Friedricha III.) vídeňské městské radě z roku 1441:

VNITŘNÍ PÍSEMNOSTI POZDNÍHO STŘEDOVĚKU

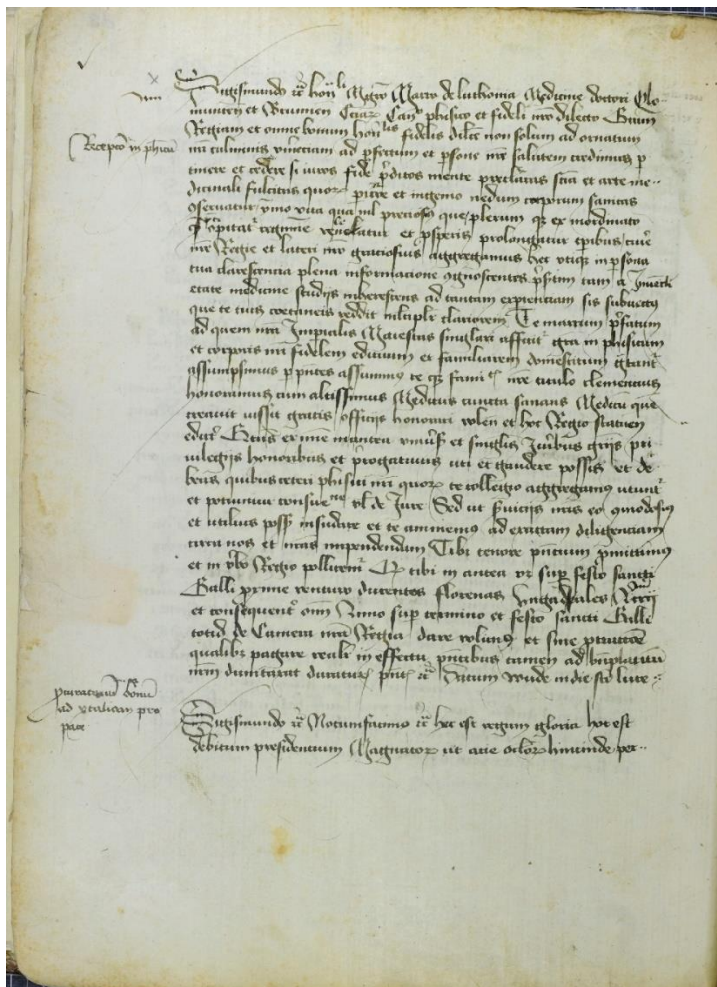
FORMULÁŘOVÉ SBÍRKY

Na konci 13. a ve 14. století císařská kancelář užívala především formulářovou sbírku Petra de Viney – *Epistolarum libri sex*.

Z období vlády Lucemburků se dochovalo několik dalších formulářových sbírek; nejvýznamnější jsou následující:

- Formulářová sbírka Jana ze Středy, kancléře Karla IV., známá pod titulem *Summa Cancellarie*
- Formulářová sbírka Jana z Gelnhausenu, původně registrátora v kanceláři Karla IV., jenž poté působil jako městský písař v Brně a zde také v letech 1380–1387 z materiálu Karlových listin sestavil sbírku *Colectarius perpetuarum formarum*
- Tzv. kodex D říšských register, jenž je sice chybně uložen v řadě Říšských register, ve skutečnosti se však jedná o formulářovou sbírku notáře Zikmundovy kanceláře, Simona Ammana z Aspernu, obsahující pestrou skladbu listin Zikmundovy kanceláře

Ukázka z tzv. kodexu D říšských register – formulářové sbírky Simona Ammana z Aspernu. Na ukázce z fol. 81v vidíme formulář listiny o jmenování dvorského lékaře, který vznikl na základě listiny o přijetí olomouckého a brněnského kanovníka, dr. med. Marka z Litovle, za osobního lékaře Zikmunda Lucemburského s ročním platem 200 uherských zlatých. Listina dobře dokládá význam formulářových sbírek – v originálu se podobné písemnosti často nedochovaly.

REGISTRA

V císařské kanceláři byla registra ve srovnání s papežskou kanceláří zavedena velmi pozdě – patrně až za vlády Jindřicha VII. Lucemburského (1308–1313). Za Jindřichovy vlády se totiž ojediněle objevují na dorsu listin registraturní poznámky a registra jsou zmiňována i v některých listinách, v nichž se na ně odkazuje (*in registris curie nostre*).

Dochovaly se teprve **dva svazky register Ludvíka Bavora**, které kriticky vydal Helmut BANSÁ: *Die Register der Kanzlei Ludwigs des Bayern. Darstellung und Edition*, 1–2, München 1971–1974.

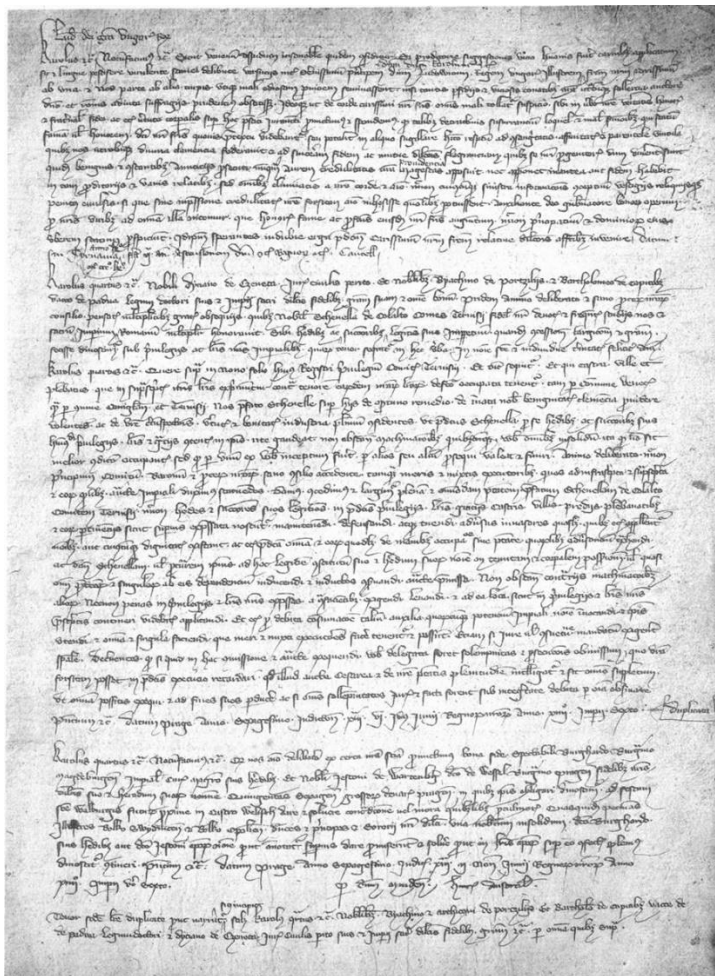
Po Ludvíku Bavorovi máme nicméně opět jen **zlomky register Karla IV.**: zlomek vídeňský (březen/duben 1348), zlomek výmarský (jeden list z přelomu let 1358/1359) a především obsáhlý zlomek drážďanský (z let 1360–1361). Výmarský zlomek byl původně součástí téhož rukopisu, jehož významná část se dodnes zachovala jako tzv. drážďanský zlomek.

Nejrozsáhlejší drážďanský zlomek vydal Adam Friedrich GLAFEY (ed.): *Anecdotorum S(acri) R(omani) I(mperii) Historiam ac Jus Publicum Illustrantium Collectio*, Dresden – Leipzig 1734.

Výmarský zlomek publikoval Bedřich MENDEL, *Výmarský zlomek register Karlových*, in: *Časopis archivní školy* 7, 1930, s. 29–56.

Vídeňský zlomek publikoval Lothar GROSS, *Ein Fragment eines Registers Karls IV. aus dem Jahr 1348*, in: *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 43, 1922, s. 578–601.

Ukázka z drážďanského zlomku register Karla IV. – opis tří listin z dubna až května 1360:

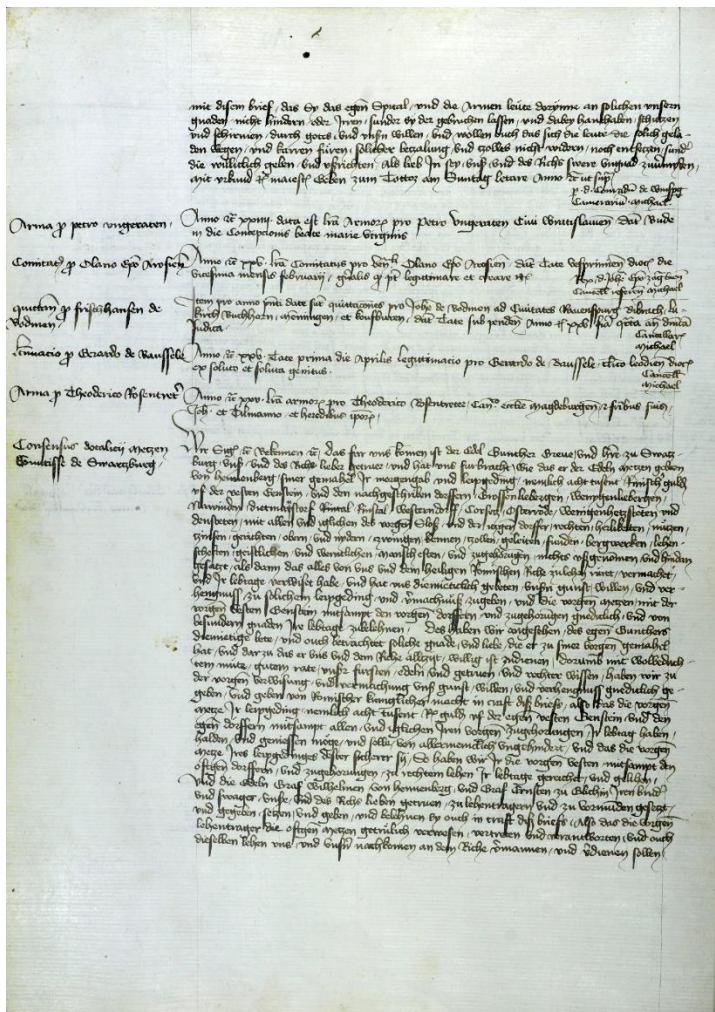

Z doby vlády **Václava IV.** se zachoval pouze obsáhlý **výtah z jeho říšských register** v tzv. *Codex Přemyslaeus* – rukopise nalzeném v 18. století v haličském Przemyslu, který je dnes uložen v Národní knihovně ČR. Edice tohoto výtahu neexistuje, ale po stručných regestech Augusta Sedláčka nově publikoval obsáhlé registry jednotlivých písemností Ivan Hlaváček: *Codex Přemyslaeus: registry z výpisů z dvorských register Václava IV. z doby kolem a po roku 1400*, Praha 2014 (Archiv český 39).

Teprve od **Ruprechta Falckého** se dochovaly **tři svazky register**, pokrývající celou jeho vládu. Jedná se o první tři svazky (**A, B a C**) chronologické řady říšských register v Rakouském státním archivu ve Vídni, oddělení Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Edice neexistuje, registry jsou k dispozici v rámci Ruprechtova registáře, který publikovali Lambert Graf von OBERNDORFF – Manfred KREBS (ed.), *Regesten der Pfalzgrafen am Rhein. 2. 1400–1410*, Innsbruck 1939.

Od **Zikmunda** se v tomtéž archivu kompaktně dochovalo **sedm svazků register (E, F, G, H, J, K, L)** a také jeden svazek jeho register pro české země, k němuž se vrátíme později. Edice opět chybí, registry v rámci Zikmundova registáře v Regestech Imperii publikoval Wilhelm ALTMANN (ed.), *J. F. Böhmer, Regesta Imperii. XI. Die Urkunden Kaiser Sigmunds (1410–1437)*, 1–2, Innsbruck 1896–1900.

Ukázka z register Zikmunda Lucemburského (zde svazek G, zápisy z konce roku 1424 a z jara 1425), v nichž se podle významu listin a jejich příjemců střídají úplné či mírně zkrácené opisy s velmi stručnými registry. Na vybraném foliu spatřujeme stručné registry erbovnických, palatinátních a legitimizačních listin či dlužních úpisů, s nimiž kontrastuje Zikmundův souhlas se zápisem věna pro hraběnku Markétu ze Schwarzburgu roz. z Hennebergu.

Krátkou vládu **Albrechta II.** pokrývá **jediný svazek říšských register (M)**. Tento svazek *in extenso* vydal Heinrich KOLLER (ed.), *Das Reichsregister Albrechts II.*, Wien 1955.

Od **Friedricha III.** máme dochováno **11 svazků register (N–W, CC, DD)**, avšak řada bohužel není zcela kompletní. Edice opět chybí, registry publikoval v první polovině 19. století Joseph CHMEL (ed.), *Regesta chronologico-diplomatica Friderici III. Romanorum Imperatoris (Regis IV.)*, 1–2, Wien 1838–1840. Toto dílo je součástí edičního podniku Regesta Imperii, nicméně vzniklo v jeho počátcích – než jeho editoři začali používat titul Regesta Imperii. Kromě uvedených říšských register se dochovala řada svazků register Friedrichovy zeměpanské kanceláře pro rakouské země.

Zmínkou o Friedrichových zeměpanských registrech se již dostáváme k otázce **českých královských register**. Jak víme, Lucemburkové nedisponovali samostatnou kancelář pro české země. Listiny pro české příjemce expedovala říšská kancelář. V literatuře se sice uvádí, že za Zikmundovy krátké reálné vlády v Čechách v letech 1436–1437 existovalo v rámci říšské kanceláře „české oddělení“ v čele s protonotářem, odpovídajícím za expedici listin do Čech, ale termín „oddělení“ je v tomto případě příliš silné slovo.

Přesto, že listiny pro české příjemce za Lucemburků i Albrechta II. expedovala jediná říšská dvorská kancelář, byly tyto listiny již za vlády Karla IV. registrovány do zvláštní řady register pro české země. Z těchto register se dochoval jediný svazek ze Zikmundovy vlády, a sice právě z let 1436–1437. Regestovou edici tohoto svazku pořídil Jaromír ČELAKOVSKÝ, *O domácích a cizích registrech, zvláště o registrech české a jiných rakouských dvorských kanceláří*, Praha 1890, s. 123–131.

Z pozdějších českých královských register máme dochován ještě jeden svazek z doby vlády Vladislava II. Jagellonského z let 1498–1502, jehož edici podal Josef TEIGE, *Registra krále Vladislava II. z let 1498–1502. Z rukopisu c. k. státního archivu ve Vídni*, in: Archiv český 18, Praha 1900, s. 1–289. Jinak byla zřejmě většina register zničena v Uhrách, když Osmané po bitvě u Mohácse dobyli a vyplnili Budínský hrad (kde český královský dvůr sídlil v letech 1490–1526).

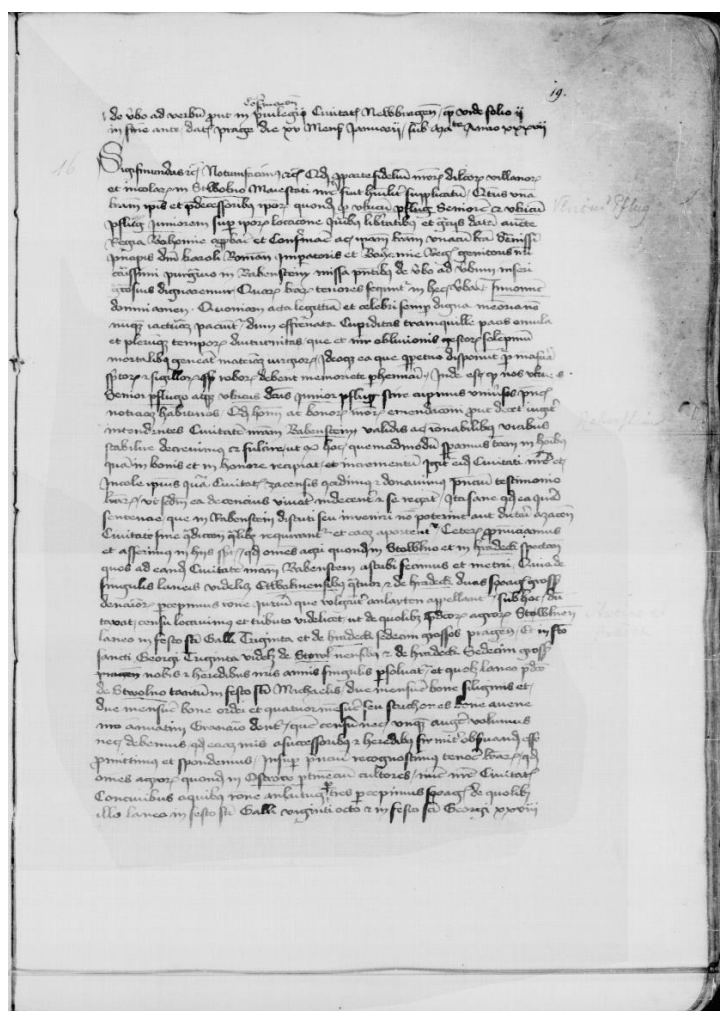
Přesto existuje několik rukopisů s výpisky z nedochovaných svazků českých královských register, které vznikaly na konci 15. století za účelem evidence panovníky zcizeného (obvykle zastaveného) komorního a církevního majetku. Účel vzniku těchto soupisů má řadu důsledků. Zaprvé obsahují jen tematický výběr listin z královských register s tím, že se vždy jedná o nějaké zcizení komorního majetku; ostatní listiny sestavovatele soupisů nezajímaly. Zadruhé soupisy vznikly v době, kdy ještě existovala vlastní registra, a tak nebylo potřeba uvádět žádné podrobnosti: stačilo zmínit, že v registrech panovníka N, svazek A, strana B se nachází listina na hrad / vesnici / dvůr C (v částce D, pro osobu E – zástavní suma a příjemce zástavy či léna není vždy uveden). Co bohužel chybí vždy, je datum listiny.

Protože výpisy obvykle vždy uvádí svazek a stranu, na které byla daná listina opsána, pokusil se August Sedláček (po prvním, nepříliš zdařilém pokusu Jaromíra Čelakovského) seřadit všechny tyto výpisy do jedné řady, a tak rekonstruovat neexistující knihy královských register. Vzhledem k tomu, že se do register zapisovalo (víceméně!) chronologicky a řadu listin bylo možno identifikovat s originály v různých archivech, mohl Sedláček u těch listin, které jinde dochovány nejsou, určit alespoň hypotetickou dataci. Následující příklad je vymyšlený, ale vystihuje způsob Sedláčkovy práce: existuje výpis, že v 9. knize Zikmundově na straně 100 byla zástavní listina na hrad a panství X ve 2000 kopách; taková listina se skutečně dochovala a má datum 1. 1. 1421. Dále existuje výpis, že v 9. knize Zikmundově na straně 110 byla lenní listina na statek Y v Lužici pro osobu A; i taková listina se dochovala a má datum 5. 2. 1421. Pak existuje zápis, že v 9. knize Zikmundově na straně 103 byla zástavní listina na ves Z pražské kapituly pro osobu B. Taková listina se sice nedochovala, ale Sedláček ji mohl hypoteticky datovat do ledna 1421.

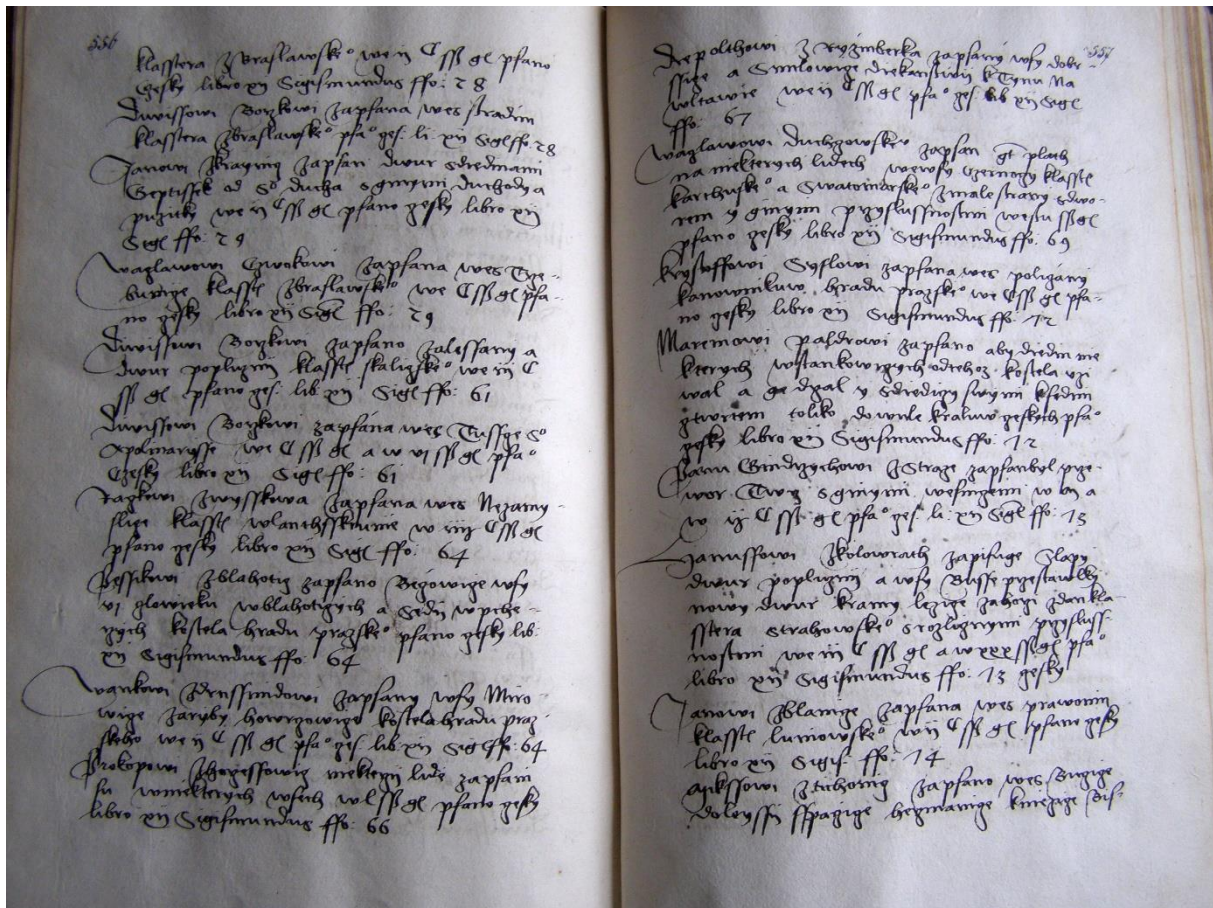
Výsledkem Sedláčkovy rekonstrukce je „edice“ nedochovaných českých královských register – August SEDLÁČEK (ed.), *Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480*, Praha 1914. Tato edice vždy přináší znění výpisů v příslušných rukopisech, a pak v závorkách Sedláčkovu rekonstrukci data a případně ještě dalších údajů, které (zřejmě) byly v původní listině obsaženy.

Ze Sedláčkovy rekonstrukce mimo jiné vyplývá, že na konci 15. století v české dvorské kanceláři asi již dlouho chyběly některé svazky českých královských register, zejména z doby Karla IV. a Václava IV. Chyběl zde však také onen jediný dnes zachovaný svazek Zikmundových register. Ty svazky, které se ve dvorské kanceláři nacházely, obdržely průběžné číslování – a právě toto číslování je citováno v oněch výpisech z konce 15. a začátku 16. století.

Ukázka z jediného dochovaného svazku českých register Zikmunda Lucemburského, obsahujícího latinské a německé listiny pro české příjemce z let 1436–1437, který je dnes uložen v Lobkowiczských sbírkách na zámku v Nelahozevsi. Na fol. 19r začíná privilegium pro ves Stvolny na Plzeňsku z 18. ledna 1437:

Určitým pendantem k tomuto svazku byla registra česky psaných listin pro české příjemce z let 1436–1437, která byla na konci 15. století 12. svazkem řady českých královských register (*Liber XII Sigismundi*). Na následující ukázce vidíme **rukopis č. 148 z fondu Česká dvorská komora** v Národním archivu, který obsahuje mimo jiné obsáhlý oddíl s výpisy z královských register. Na obrázku je reprodukce strany 556–557, kde se nachází výpisky z *Liber XII Sigismundi* →

Další ukázka přináší detail se Sedláckovy „edice“ či spíše rekonstrukce českých královských register, který se vztahuje k výpisům na předchozí ukázce (na spodní polovině s. 557):

1495. f. 72 (1437, 2. Sept.) C. Z. dává Martinovi Paldrovi (ze Žatce) úroky zadrželé z dědin sedmi čtvrti někdy ke kostelu v Stankovicích koupěných (a jemu předešle zapsaných). Český. (Čel. 117, č. 152, kap. XXXIII, 525. — Výpis z listu v Arch. Českém II, 203, č. 440. — RI. XI, 12065.)

1496. f. 73 (1437, 4. Octb.) C. Z. zap. Jindřichovi ze Stráže Pšov tvrz, dvůr a ves, (dvůr Mračnice), vsi Vesce, Běstie, Vykaň kl. Břevnovského, v Nehvizdech Malých dvůr s lidmi kanovnictví sv. Václava na hradě Pražském, Semice ves proboštství téhož kostela, v Čermnicích 5 človekův, v Sedláncích obojích 3 člov., v Mochově 1 člov. kanovnictví Vyšehradského v 1150 k. gr. Před výplatou půl léta napřed dáti věděti. Český. (Čel. 117, č. 153, kap. XXV, 153, XXXIII, 525. — Výpis z listu v Arch. Českém II, 452. V rukop. kap. psány jsou dvojce Nehvizdy takto: Item Nehvizdy majus et Nehvizdy minus, curia araturae cum agris et curia censitarum ecclesiae Prag. — RI. XI, 12115.)

1497. f. 73 (1437, 4. Octb.) C. Z. zapisuje Hanušovi z Kolovrat (i Jindřichovi odtudž) Slapy dvůr popl. a vsi Buše, Přestavky, Nový dvůr, Krámý, Ledčice Malé, Záhoří, Ždaň kl. Zbraslavského, Štěchovice městečko kl. Strahovského v 330 (430?) k. gr. Český. (Čel. 117, č. 154, kap. XXXIII, 525. — Výpis z listu v Arch. Českém II, 450. — RI. XI, 12116.)

1498. f. 73. Item Hanušovi z Kolovrat na zboží Dobříšské přispíše se 1200 k. gr. Český (kap. XXXIII, 471). (1437, 4. Octb. C. Z. přispíše Hanušovi z Kolovrat a Jindřichovi synovi jeho na zboží Dobříšském 1200 k. gr. k dřevním sumám. Listu není, ale starý výpis v Arch. Českém II, 450, RI. XI, 12117.)

1499. f. 74 (1437, 16. Octb.) C. Z. zap. Janovi z Blаницe ves Právošín kl. Lúňovského ve 200 k. gr. Český. (Čel. 117, č. 155, kap. XXXIII, 525. — Výpis z listu v Arch. Českém I, 508. RI. XI, 12125.)

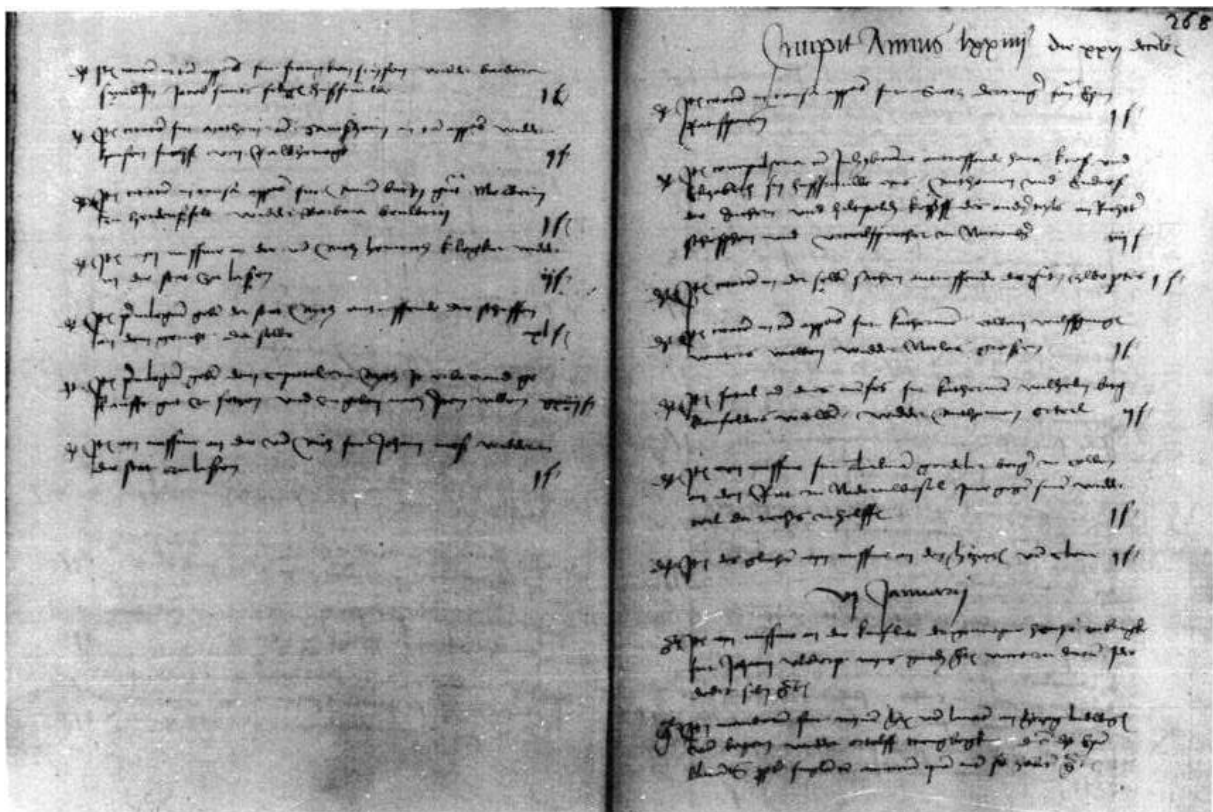
1500. f. 74 (1437, 16.—19. Octb.?) C. Z. zapisuje Mikšovi z Tichonic ves Bučice dolejší, Spačice, Heřmanice, Kněžice, Biskupice kl. Vilémova i s jinými příslušnostmi v 400 k. gr. Český. (Čel. 117, č. 156, kap. XXXIII, 525.)

Znát komplikované dochování českých královských register a umět pracovat se Sedláčkovou „edicí“ je důležitou dovedností každého českého historika a archiváře, protože tato „edice“ obsahuje registry velkého množství dnes již nedochovaných listin, které jsou důležitým pramenem pro vlastivědné bádání. Při nepochopení struktury pramenů a systému Sedláčkovy „edice“ se lze velmi snadno dopustit různých faktografických i interpretačních chyb.

TAXAČNÍ KNIHY:

Vzácným pramenem k poznání každodenní praxe císařské kanceláře je několik sešitů register tax z doby vlády Friedricha III., konkrétně z let 1471–1475. Díky nim si lze učinit konkrétní představu o výši tax – poplatků za vyhotovení listin. Pramen byl publikován v rámci nové řady registů Friedricha III. v rámci edičního podniku Regesta Imperii. Paul-Joachim HEINIG – Ines GRUND (ed.): *Das Taxregister der römischen Kanzlei 1471–1475. (Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Hss. "weiss 529" und "weiss 920")*, 1–2, Wien – Köln – Weimar 2001 (Regesten Kaiser Friedrichs III. [1440–1493] nach Archiven und Bibliotheken geordnet, Sonderband 2).

Ukázka z register tax Friedricha III.:

KANCELÁŘSKÉ ŘÁDY, které jsou z papežské kanceláře dochovány od 1. poloviny 14. století, jsou dochovány teprve z přelomu středověku a novověku, z kanceláře Maxmiliána I., jehož doba již není předmětem tohoto kurzu.

POUŽITÁ A DALŠÍ DOPORUČENÁ LITERATURA

ERBEN, Wilhelm – SCHMITZ-KALLENBERG, Ludwig – REDLICH, Oswald: *Urkundenlehre. I. Teil. Allgemeine Einleitung zur Urkundenlehre von Oswald Redlich. Die Kaiser- und Königsurkunden des Mittelalters in Deutschland, Frankreich und Italien von Wilhelm Erben.* München – Berlin 1907.

BRESLAU, Harry: *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien.* 1–2. Reprint 2. vydání. Berlin 1969.

SEELIGER, Gerhard: *Die Registerführung am deutschen Königshof bis 1493.* In: Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. 3. Ergänzungsband. Innsbruck 1890–1894, s. 223–364.

LINDNER, Theodor: *Das Urkundenwesen Karls IV. und seiner Nachfolger (1346–1437).* Stuttgart 1882.

HLAVÁČEK, Ivan: *Das Urkunden- und Kanzleiwesen des böhmischen und römischen Königs Wenzel (IV.) 1376–1419. Ein Beitrag zur spätmittelalterlichen Diplomatik.* Stuttgart 1970.

LACKNER, Christian: *Hof und Herrschaft. Rat, Kanzlei und Regierung der österreichischen Herzoge (1365–1406).* Wien – München 2002.

ROLAND, Martin – ZAJIC, Andreas Hermenegild: *Illuminierte Urkunden des Mittelalters in Mitteleuropa.* In: Archiv für Diplomatik 59, 2013, s. 241–432.

Edice formulářových sbírek, register a dalších pramenů jsou citovány přímo v textu.

Obrazový materiál byl převzat z publikace SYBEL, Heinrich von – SICKEL, Theodor (Ed.): *Kaiserurkunden in Abbildungen. Text- und Tafelband.* Berlin 1880–1891 a z portálu Monasterium – viz <http://monasterium.net/mom/home>.